

ISSN : 2774-0218 (Online)



Wishing Journal Review (WJR)

วารสารภาวนาสารปริทัศน์

Vol.2 NO.2 (May - August 2022)

ปีที่ 02 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)



Singtothong Temple, National office of Buddhism

วัดถ้ำสิงโตทอง, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ



Wishing Journal Review. (WJR)

ISSN : 2774-0218 วารสารภาวนาสารปริทัศน์

Volume 2 no 2 (May – August 2022)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2565)

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน / ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม / ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

วัตถุประสงค์ (Objective)

เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยด้านการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี เพื่อให้บริการทางวิชาการในสังคมอุดมปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาและปรัชญา และเพื่อประชาสัมพันธ์ผลงานและกิจกรรมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พระธรรมปัญญาภรณ์ (ไพฑูริย์ ชินวโร)

พระครูศรีธรรมนาท

พระราชสุตาภรณ์ (ประศักดิ์ อคฺคปญฺโญ) รศ.ดร.

พระสุวรรณเมธาภรณ์ (ขุนทอง สุวณฺณเมโ) ผศ.

พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาน จันทสโร) รศ.ดร.

พระครูโสภณพุทธิศาสตร์ (เชื้อว ชุตินฺธโร) ผศ.ดร.

ศาสตราจารย์ ดร. จำนง อติพัฒนสิทธิ์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม

รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรยุทธ์ พึ่งเทียน

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม

บรรณาธิการ (Chief Editor) : พระครูภาวนาโชติคุณ, ดร.

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors) : ผศ. ดร. นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ และ ดร. ดลนพร วราโพธิ์

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ภายใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร. จำนง อติพัฒนสิทธิ์

รองศาสตราจารย์ ดร. อินฉา ศิริวรรณ

รองศาสตราจารย์ ดร. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ

พระปลัดวรวิญญู อคฺคชโร, ดร.

ภายนอก

รองศาสตราจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิต

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชนันภรณ์ อารีกุล

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระมหาฉัตรชัย ขยญาณเมธี, ดร.

รองเจ้าคณะอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู

พระมหาคณาวุฒิ อคฺคปญฺโญ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมหานพพร อภิพนโร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เลขานุการ/ศิลปกรรม : ดร. ดลนพร วราโพธิ์

สำนักงาน วัดถ้ำสิงโตทอง ตำบลปากช่อง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี 70150 โทร 032-206290

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

พระมหาสมบุญ สุธมโม รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระณรงค์ ฐานวุฑโฒ ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูภาวนาโชติคุณ, ดร.	เจ้าคณะตำบลปากช่อง เจ้าอาวาสวัดถ้ำสิงโตทอง
พระครูวัชรสุวรรณาท, ดร.	รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสุนทรวัชรกิจ, ดร.	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหากังวาน ธีรธมโม, ดร.	วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.อินตา ศิริวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพล ใจเย็น	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ชวาล ศิริวัฒน์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.ดลนพร วราโพธิ์	นักวิชาการอิสระ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

พระราชรัตนมณี (บุญเทียม ญาณินโท)	วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโษส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรศักดิ์ สุจริตรักษ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวน ภารังกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
รองศาสตราจารย์ ดร.วิชชุดา หุ่นวิไล	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิต	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภาพรณ ธีธัญญา	มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทธร ตินภาพ	มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รุ่งรังสิมา สัตยาไชย	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ดร. สีฟ้า ณ นคร	นักวิชาการอิสระ
ดร. อาทิตา ชูตระกูล	นักวิชาการอิสระ
ดร. ณัฏพงษ์ วิชัยอัชชะ	นักวิชาการอิสระ

สารจากบรรณาธิการ

วารสารภาวนาสารปริทัศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2565) นี้ นับได้ว่าเป็นวารสารที่มีคุณภาพทางด้านวิชาการเกี่ยวกับการศึกษา สังคมศึกษา พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติ และจักพัฒนาฐานข้อมูลปรากฏในศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI (Thai-Journal Citation index Center) ในอนาคตอันใกล้นี้ บทความวิจัยและงานสร้างสรรค์ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนี้ ถือว่าเป็นข้อมูลทางวิชาการที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การบริการวิชาการด้านสังคมและพระพุทธศาสนา และการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กับ สังคมศาสตร์สมัยใหม่ อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

สิ่งที่พึงตระหนักและพัฒนาควบคู่กันไปกับวิชาการคือความมีศีลธรรมและจรรยาบรรณของความเป็นนักวิชาการแบบสังคมพุทธ กล่าวคือ ต้องมีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียดถึงแหล่งสังคมปฐมภูมิ สังคมทุติยภูมิ เศรษฐกิจ และสิทธิของบุคคลที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรายงานผลการวิจัยและข้อค้นพบตามความเป็นจริงในเชิงสร้างสรรค์ วิพากษ์ วิจัย อยู่บนฐานข้อมูลและหลักแห่งเหตุผล ที่สำคัญนักวิชาการทางสังคมทางพระพุทธศาสนานั้น พึงปลูกศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา สร้างสรรค์งานเพื่อให้สามารถนำไปพัฒนาประเทศชาติ และเทิดทูนไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์

ขออนุโมทนาทีมงานจัดทำวารสารภาวนาสารปริทัศน์ ที่ได้ช่วยกันผลิตงานวิชาการแก่สังคม สร้างองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้ชาวโลกได้ศึกษาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางสืบไป



(พระครูภาวนาโชติคุณ)

บรรณาธิการ

วารสารภาวนาสารปริทัศน์



~ ก ~

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาถ้อยแถลงบทความ (Peer Review)	(1)
สารจากบรรณาธิการ	i
สารบัญ	ก
Academic Articles/บทความวิชาการ	
1. The Conflict Administration according to Dhamma การบริหารความขัดแย้งตามหลักธรรม	
	<i>Phra Montree Tittaparakkamo (Thumkard)</i> พระมนตรีย์ ฐิตปรุกโกโม (ท้วมเกร็ด) AA 1-16
2. Life Style According to Three-Fold Training การดำเนินชีวิตตามหลักแห่งไตรสิกขา	
	<i>Phrasamu wirote wirochano (Laiwarin)</i> พระสมุห์วิโรจน์ วิโรจโน (ไหลวารินทร์) AA 17-30
3. Reasonable Having and Analyze to solve Problems for working การมีเหตุผลรู้จักวิเคราะห์และแก้ปัญหาในการสอน	
	<i>Kittiwat Kasemsai</i> กิตติวัชร เกษมใส AA 31-44
4. Herbs and Utilizing for Monks in Buddhism การใช้สมุนไพรกับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา	
	<i>Isaree Watthanasavest</i> อิสรีย์ วัฒนเศวตน์ AA 45-53
คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ	หนึ่ง
แบบฟอร์มส่งบทความเพื่อพิจารณาลงในวารสาร	

การบริหารความขัดแย้งตามหลักธรรม

The Conflict Administration according to Dhamma

พระมนตรี ฐิตปรกโม (ท้วมเกร็ด)¹

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี¹

Phra Montree Tittaparakkamo (Thumkard)¹

Master of Arts students Department of Social Development ¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College¹

บทคัดย่อ

แนวทางการบริหารความขัดแย้งใด ๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยพุทธธรรม มาประกอบการดำเนินการศึกษาในทุกๆระดับ เพราะการศึกษาเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าของชาติ ถ้าการจัดการศึกษาของชาติมีคุณภาพก็หมายถึง ประชาชนในชาติมีคุณภาพตามไปด้วย ดังนั้นโรงเรียนจึงนับเป็นสถาบันทางการศึกษาที่สำคัญที่สุด และผู้บริหารโรงเรียนก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง การที่ผู้บริหารจะบริหารงานบุคคลในโรงเรียนให้ดี และมีประสิทธิภาพนั้น ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการบริหารงานให้โรงเรียน มีการดำเนินงานในการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่ผู้บริหารโรงเรียนจะบริหารโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพได้นั้น ผู้บริหารจะต้องเป็นบุคคลที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ วิสัยทัศน์ จึงจะทำให้การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนเกิดความสำเร็จ ตลอดจนมีผลสัมฤทธิ์สูง (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2550 : 7-8)

คำสำคัญ : แนวทาง, การบริหารความขัดแย้ง, หลักพุทธธรรม.

Abstract

The conflict administration must be had necessary dwell with Dhamma for all level education. Because of education was important basic for steady creative and nation development. In addition, we can create good education means people in nation must be quality too. So, school had been the most educate institute and then administrators also must have been important and good management too. Therefore, administrators must be managed and control school then must

have been education management with efficiency. The way as school administrators have done by management control, so that administrators should have an efficiency good knowledge good skill good vision until support them to be good administrator and necessary in school as well as more efficient.

Keywords: Conflict, Administration, Dhamma.

1. บทนำ

ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ในทุกหน่วยของสังคม โดยเฉพาะสังคมปฐมภูมิ คือครอบครัวที่มีหน้าที่เลี้ยงดูและขัดเกลาสมาชิกในเบื้องต้น ส่วนสังคมทุติยภูมิ คือสังคมที่รับไม้ต่อจากครอบครัว เริ่มตั้งโรงเรียนซึ่งถือว่าเป็นสถาบันทางการศึกษาที่สำคัญสถาบันหนึ่ง ที่นำนโยบายของทางการศึกษาไปสู่ภาคปฏิบัติให้เกิดความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งการจัดการศึกษาในโรงเรียนย่อมขึ้นอยู่กับการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ ความหวังในอนาคตของเยาวชนของชาติจึงต้องฝากไว้กับผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ ความหวังในอนาคตของเยาวชนในชาติจึงต้องฝากไว้กับผู้บริหารโรงเรียนเกือบทั้งสิ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551 : 12) ดังนั้นเมื่อผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งเช่นนี้แล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องตระหนักในหน้าที่ที่จะต้องบริหารงานในโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จให้จงได้ ฉะนั้นการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนต้องถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะโรงเรียนมีองค์ประกอบอยู่ 2 ประการ คือ คนและงาน นั้นหมายความว่า การบริหารคนอย่างไรจะได้อะไร ซึ่งความสำเร็จของงานอย่างมีประสิทธิภาพ คนถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะคนเป็นผู้กระทำให้เกิดปัจจัยอื่น ๆ โดยเฉพาะงานก็คนเป็นผู้ทำให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมาย จากสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างไม่หยุดยั้ง ทำให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอื่น ๆ อีกนานัปการ เมื่อวัตถุและวัฒนธรรมทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป คนไทยในสังคมจึงต้องมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนา และได้รับการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน เพราะจะทำให้เกิดความสมดุลในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ถ้าหากสิ่งหนึ่งเปลี่ยนไป แต่อีกสิ่งหนึ่งนิ่งหยุดอยู่กับที่ย่อมไม่เกิดผลดีแน่นอน ดังนั้นการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนในระดับรากหญ้า ให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน

2. ความหมายของความขัดแย้ง

ความหมายของความขัดแย้ง มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เป็นคำกริยา หมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ แข่งกัน ไม่ลงรอยกัน “แย้ง” เป็น คำกริยา หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ สรุปความว่า ความขัดแย้ง หมายถึง การ กระทำที่ไม่ลงรอย ขัดขึ้น หรือต่อต้าน

กัน พจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (Webster's Ninth New Collegiate Dictionary) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความขัดแย้ง (Conflict) ไว้ดังนี้

1. การต่อสู้ การรบพุ่ง การสงคราม
2. การแข่งขันหรือการกระทำที่ตรงกันข้าม (ซึ่งสืบเนื่องมาจาก ความต่างกันในเรื่องความคิดเห็น ความสนใจ หรือบุคลิกภาพ) ความคับข้องใจ ซึ่งเกิดมาจากความปรารถนาแรงขับ ความต้องการที่ขัดกันทั้งภายในตัวบุคคล และภายนอก
3. การต่อต้านของบุคคล ความไม่เห็นด้วย, คัดค้าน ความหมายของคำว่า ความขัดแย้งได้มีนักคิดค้นและนักวิชาการหลายท่านได้ให้ของคำว่าความขัดแย้ง ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

Chung & Leon ได้ให้ความหมายว่า “ความขัดแย้งเป็นการต่อสู้ของบุคคล เพื่อให้ได้ตามความต้องการ ความปรารถนา ความคิด และความสนใจของบุคคลที่ไปด้วยกันไม่ได้ หรือที่เป็นไปในทางตรงกันข้าม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต้องเผชิญกับเป้าหมายที่ไม่สามารถทำให้ทุกฝ่ายพอใจ ได้”

Schmidt & Tonerbaum ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ความขัดแย้งเกิดขึ้นจากที่บุคคลในองค์กรต่อต้านสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และไปขัดกับบุคคลอื่น ในด้านเป้าหมาย ทรัพยากร วิธีการทำงานและอื่น ๆ ความขัดแย้งจึงเกิดจากบุคคลในองค์กร บางครั้งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานในการ ปฏิบัติงาน การดำเนินการผิดวัตถุประสงค์ การแย่งตำแหน่ง ในเรื่องของความขัดแย้งนี้ มิใช่เป็นสิ่งดี หรือสิ่งเลว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับองค์กรทุกรูปแบบ ทั้งนี้ก็เพราะเกิดจากความแตกต่างระหว่างบุคคลไม่ สามารถกำหนดคุณค่าในเรื่องดีหรือเรื่องเลวได้โดยเด็ดขาดแน่นอน ควรได้ช่วยกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะ ฝ่ายจัดการ การใช้ความสามารถที่จะมองเห็นความแตกต่างเหล่านี้ ให้เกิดประโยชน์แก่การทำงานของ ส่วนร่วมในองค์กรได้” จากความหมายดังกล่าวมาพอสรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกนึกคิด หรือการกระทำที่ขัดกันทั้ง ภายในตนเอง ระหว่างบุคคล และระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีผลทำให้เกิดการแข่งขัน หรือการทำลายกัน

3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ความขัดแย้งถือเป็นเรื่องปกติของการอยู่ในสังคม ไม่ว่าสังคมจะเป็นสังคมครอบครัว สังคมเพื่อน สังคมการทำงาน ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่มากขึ้น ยิ่งมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งได้มากยิ่งขึ้น แต่ความขัดแย้งไม่ได้ให้ผลด้านลบเสมอไป และอาจสามารถทำประโยชน์จากการเกิดความขัดแย้งนั้นได้ โดยพิจารณาจากทฤษฎีการบริหารความขัดแย้งภายในองค์กรดังต่อไปนี้

3.1 แนวคิดสมัยดั้งเดิม (Traditional View) ความขัดแย้งเป็นสิ่งไม่ดี หากหลีกเลี่ยงได้ควรหลีกเลี่ยง ผู้บริหารจะต้องกำจัดความขัดแย้งขององค์กร โดยการออกกฎระเบียบ กระบวนการที่เข้มงวด เพื่อที่จะทำให้ความขัดแย้งหมดไป

3.2 แนวคิดด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations View) จะสนับสนุนการยอมรับความขัดแย้งและความขัดแย้งอาจจะมีประโยชน์ต่อภายในองค์กรได้บ้างในบางเวลา

3.3 แนวคิดสมัยใหม่ (Contemporary View) จะสนับสนุนความขัดแย้งบนรากฐานที่ว่า องค์กรที่มีความสามัคคี ความสงบสุข ความเยียบสงบ และมีความร่วมมือ หากไม่ยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง การให้ความร่วมมือแก่องค์กรจะกลายเป็นความเฉื่อยชา อยู่เฉย และไม่ตอบสนองต่อความ ต้องการเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการคิดค้นใหม่ ๆ

Filley ได้เสนอกระบวนการของความขัดแย้ง โดยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. สภาพก่อนเกิดความขัดแย้ง (Antecedent Condition of Conflict) เป็นลักษณะของสภาพการที่อาจ ปราศจากความขัดแย้ง แต่จะนำไปสู่การขัดแย้ง เช่น

1.1 ลักษณะส่วนบุคคล คนบางคนมีลักษณะที่พร้อมจะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับผู้อื่นอยู่เสมอ เช่น ก้าวร้าว ไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีอคติต่อผู้อื่น จู้จี้ จุกจิก ไม่มีมนุษยสัมพันธ์

1.2 จุดมุ่งหมาย ค่านิยม วัตถุประสงค์ แตกต่างกัน

1.3 ปัญหาอุปสรรคจากการสื่อสาร

1.4 ความจำกัดของทรัพยากร

1.5 ลักษณะโครงสร้าง ประเภทขององค์กร ได้แก่ บรรยากาศในการทำงาน การแข่งขันให้ได้มาซึ่ง ความสำเร็จ

2. ความขัดแย้งที่รับรู้ได้ (Perceived Conflict) เป็นการรับรู้จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น

3. ความขัดแย้งที่รู้สึกได้ (Felt Conflict) เป็นความรู้สึกของบุคคลว่าเกิดความขัดแย้ง โดยอาจมีความรู้สึก ว่า ถูกคุกคาม ถูกเกลียดชัง กลัว หรือไม่ไว้วางใจ

4. พฤติกรรมที่ปรากฏชัด (Manifest Behavior) เป็นการแสดงออกของบุคคลเมื่อรับรู้ หรือ รู้สึกว่า มีความขัดแย้งเกิดขึ้น อาจแสดงความก้าวร้าว การแข่งขัน การโต้เถียงหรือการแก้ปัญหา

5. การแก้ปัญหาหรือระงับความขัดแย้ง (Conflict Resolution or Supervision) เป็นการทำให้ความ ขัดแย้งสิ้นสุดลง อาจโดยให้ทุกฝ่ายตกลงกัน หรือให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชนะไป วิธีการแก้ไขความขัดแย้งมี 3 วิธี ได้แก่

5.1) วิธีชนะ-แพ้ (Win-Lose Method) คือ มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้สิ่งที่ต้องการเป็นฝ่ายชนะไป ส่วน อีกฝ่ายเป็นฝ่ายแพ้ เหตุของการแพ้ อาจเกิดจากการใช้อำนาจหน้าที่ หรือการใช้เสียงข้างมากในการ ดำเนินการ เสียงข้างน้อยจึงแพ้ ซึ่งผู้แพ้ อาจเกิดความรู้สึกสูญเสียและภาวะคับข้องใจเกิดขึ้น วิธีแบบนี้ ประกอบด้วย วิธีย่อย ๆ คือ

(1) วิธีการบังคับ (Forcing) โดยอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่าย และใช้อำนาจของตนเองบังคับให้อีกฝ่ายยินยอมและยุติข้อขัดแย้ง ซึ่งวิธีนี้อาจนำไปสู่ความคิดแก้แค้น เพราะการแก้ไขแบบมีใช้การแก้ที่สาเหตุของปัญหา จึงทำให้ปัญหายังคงอยู่

(2) วิธีการทำให้สถานการณ์ของความขัดแย้งสงบลง (Smoothing) วิธีการแบบนี้มีลักษณะเป็นการเข้าไปทำให้สถานการณ์ของความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้นให้สงบลงมา เพื่อไม่ให้ความขัดแย้งขยายวงกว้างขวางมากขึ้น โดยการเข้าไปขอหรือให้ยุติความขัดแย้ง พยายามชักจูงคู่กรณีให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นไม่มีความสำคัญเพียงพอ ที่จะต้องเสียเวลาไปกับมันทำให้สมาชิกของกลุ่มที่ขัดแย้ง กันเห็นถึงความสำคัญของการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเห็นถึงผลเสียของการแตกแยกกัน วิธีการนี้ ไม่ใช่เป็นการเข้าไปแก้ที่สาเหตุของปัญหา หากแต่เป็นการแก้ปัญหที่ปลายเหตุ ดังนั้น ปัญหายังจะดำรง อยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลหรือกลุ่มที่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นฝ่ายแพ้ เพราะการที่พวกเขา ยอมยุติความขัดแย้ง อาจจะมาจากการขอหรือเห็นแก่บุคคลอื่นก็ได้ ในสภาพเช่นนี้ความ ขัดแย้งที่ยุติลงไปในนั้นจึงเป็นความสงบชั่วคราวเท่านั้น และความขัดแย้งพร้อมที่จะปะทุขึ้นมาอีกเมื่อไรก็ได้

(3) วิธีการหลีกเลี่ยง (Avoiding) วิธีการแบบนี้มีลักษณะเป็นการที่ผู้บริหารไม่ สนใจที่จะเข้าไปเผชิญกับสถานการณ์ของความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้น อาจจะทำเป็นไม่รู้ว่ามีความ ขัดแย้ง เกิดขึ้นเฉยเมย หรือไม่มีการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของผู้ใต้บังคับบัญชา หรือพยายามยืดเวลาโดยไม่ ยอมตัดสินใจแก้ปัญหานั้นเป็นต้น การใช้วิธีการแบบนี้ไม่สามารถก่อให้เกิดประสิทธิผลในการแก้ไขความขัดแย้งได้เลยเพราะการหลีกเลี่ยงแท้ที่จริงก็คือการไม่ยอมเข้าไปแก้ไขที่สาเหตุของปัญหานั้นเอง และที่ร้ายไปกว่านั้นหากผู้บริหารใช้วิธีการแบบนี้กับการเรียกร้องของผู้ใต้บังคับบัญชาแล้ว จะทำให้เกิด ความรู้สึกกลายเป็นผู้แพ้ขึ้นมา เพราะข้อเสนอของพวกเขาไม่ได้รับความสนใจเลย สภาพเช่นนี้จะทำให้ ความขัดแย้งยิ่งบานปลายและรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ และแทนที่ความขัดแย้งควรจะถูกลดลงมาให้ กลายเป็นสภาวะที่สร้างสรรค์ กลับมีลักษณะเป็นการทำลายมากขึ้น

5.2) วิธีแพ้ทั้งคู่ (Lose-Lose Methods) หมายถึงว่า เป็นวิธีที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายที่เป็นคู่กรณีของความขัดแย้งนี้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตนเองต้องการได้ทั้งหมด แต่อาจจะได้มาเป็นบางส่วนเท่านั้น ดังนั้น จึงเรียกว่าทั้งสองฝ่ายเป็นผู้แพ้ วิธีการแบบนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดที่ว่า การได้มาบางส่วนดีกว่าไม่ได้เลย ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่ต่ำกว่าวิธีการที่ ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้ (Blake & Mouton, 1970: 413-426) สำหรับวิธีการประการที่ สองที่นิยมใช้กันนี้ ได้แก่ การประนีประนอม (Compromising) หรือบางครั้งอาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการเจรจาต่อรอง (Bargaining) ซึ่งมีลักษณะเป็นการแก้ไขความขัดแย้งโดยการพบกันครึ่งทาง ซึ่งแต่ละฝ่ายจะไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตนเองต้องการได้ทั้งหมด ต้องมีการลดเป้าหมายของ ตนเองลงบ้าง วิธีการ

แบบนี้ก็มีจุดอ่อนในการนำมาใช้แก้ไขความขัดแย้งเช่นกัน เพราะไม่สามารถ นำไปสู่การแก้ไขสาเหตุของความขัดแย้งได้อย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากว่า เป้าหมายที่แท้จริงของคู่กรณี ยังไม่สามารถบรรลุได้ตามที่ต้องการนั่นเอง ดังนั้น ความขัดแย้งอาจจะยุติลงเพียงชั่วคราวเท่านั้น และที่ ร้ายไปกว่านั้นวิธีการประนีประนอมจะไม่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรค์ขึ้นมาได้เลย

5.3) วิธีการที่ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ชนะ (Win-Win Methods) วิธีการนี้ คู่กรณีของความขัดแย้ง ประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามที่ทั้งสองฝ่ายต้องการ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจึงเป็นผู้ชนะสำหรับวิธีการที่นิยมใช้กันคือ การแก้ไขปัญหาร่วมกัน (Integrative Problem Solving) ซึ่งบางครั้งมีนักวิชาการเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเผชิญหน้ากัน (Confrontation) วิธีการ แบบนี้จะไม่มีการเข้าไปกำจัดความขัดแย้ง หรือประนีประนอมกันใด ๆ ทั้งสิ้น หากแต่เป็นการเปิดโอกาส ให้คู่กรณีของความขัดแย้งเข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับตัวพวกเขาทั้งนี้เพื่อหาแนวทางแก้ไขที่ทั้ง สองฝ่ายพึงพอใจ และยอมรับกันได้ ในการใช้วิธีการแบบนี้ผู้บริหารจะต้องทำให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือ คู่กรณีของความขัดแย้ง เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า สมาชิกภายในองค์กรทุกคนสามารถทำงานร่วมกันได้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน และต้องสร้างบรรยากาศให้คู่กรณีของความขัดแย้งสามารถแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระ

วิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน หรือแบบชนะทั้งคู่ (Win-Win Method) สามารถนำไปสู่การแก้ไข ปัญหา ของความขัดแย้งได้อย่างแท้จริง เพราะมันเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การค้นหาแหล่งที่มาของปัญหา และสามารถกำหนดวิธีการแก้ไขได้อย่างสมเหตุสมผล ซึ่งในท้ายที่สุดจะทำให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์ต่อ องค์กร จากการศึกษา วิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นว่าวิธีการแก้ไข ปัญหาร่วมกัน เป็นเพียงวิธีการเดียวเท่านั้นที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งได้อย่างแท้จริง และจากการศึกษา และวิจัยของนักวิชาการต่าง ๆ ก็ได้ ค้นพบและยืนยันให้เห็นว่า การใช้วิธีการแก้ไข ปัญหาร่วมกันนี้ จะทำให้ สมาชิกในองค์กรเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ทำให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์ต่อ องค์กรหรือทำให้องค์กรเกิด ประสิทธิภาพขึ้นได้ และผู้บริหาร ที่ประสบ ผลสำเร็จส่วนใหญ่มักจะเลือกใช้ วิธีการแบบนี้ในการแก้ความขัดแย้ง

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson & Johnson, 1987: 273) มีแนวคิดว่าคุณคนแตกต่างกัน จึงใช้กลยุทธ์ในการจัดการความขัดแย้งโดยแต่ละคนมีรูปแบบการแก้ปัญหาเป็นของตนเอง สามารถเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ และหาวิธีการใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการความขัดแย้งในภาวะขัดแย้ง ประเด็นหลักที่ต้องใส่ใจ คือ การบรรลุวัตถุประสงค์ส่วนตัว เมื่ออยู่ในภาวะขัดแย้ง คนแต่ละคนจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจาก ผู้อื่น และการรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น

4. แบบพฤติกรรมในการจัดการความขัดแย้ง 5 แบบ คือ

4.1 ลักษณะแบบ "เต่า" (ถอนตัว, หดหู่) มีลักษณะหลักหนีความขัดแย้ง ยอมละวัตถุประสงค์ และความสัมพันธส่วนตัว โดยการหลีกเลี่ยงไม่เผชิญกับคู่กรณี จะไม่ตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อ แก้ปัญหา

4.2 ลักษณะแบบ "ฉลาม" (บังคับ, ชอบใช้กำลัง) เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้อำนาจ ตามตำแหน่ง คำนึงถึงเป้าหมายงานหรือความต้องการของตนเองมากกว่าความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน

4.3 ลักษณะแบบ "ตุ๊กตาหมี" (สัมพันธภาพราบรื่น) เชื่อว่าความขัดแย้งหลีกเลี่ยงได้เพื่อเห็นแก่ความกลมเกลียว ยอมยกเลิกเป้าหมาย เพื่อรักษาสัมพันธภาพอันดีไว้

4.4 ลักษณะแบบ "สุนัขจิ้งจอก" (ประนีประนอม, แก้ปัญหาเฉพาะหน้า) จะคำนึงถึงเป้าหมาย ส่วนตน และสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในระดับปานกลาง แสวงหาการประนีประนอม พร้อมและเต็มใจที่จะสละวัตถุประสงค์และสัมพันธภาพบางส่วนเพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน

4.5 ลักษณะแบบ "นกฮูก" (เผชิญหน้ากัน, สุขุม) จะมองความขัดแย้งว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข ให้คุณค่าแก่เป้าหมายและสัมพันธภาพ สิ่งที่ต้องการคือการบรรลุเป้าหมายของตนเองและผู้อื่น

การแก้ปัญหาความขัดแย้งมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และบุคลิกของผู้ขัดแย้งว่าเป็นอย่างไร เราต้องเลือกวิธีการแก้ปัญหาให้ถูกวิธีและพยายามทำให้ทุกคนเป็นผู้ชนะ องค์การจึงจะประสบความสำเร็จ ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (Lewis A. Coser) เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของ มนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน โคเซอร์ มีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิด ความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่ เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้น ๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ นอกจากนี้ โคเซอร์ ยังเสนอว่า ความขัดแย้งยังสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลด ความเป็นปรีภัย พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือ และสร้างความแปลกแยกกับกลุ่มต่าง ๆ

โรบบินส์ (Robbins) ได้แบ่งกระบวนการความขัดแย้งออกเป็น 4 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนศักยภาพของการเป็นปฏิปักษ์กัน หรือสถานการณ์ซึ่งนำความขัดแย้ง ขั้นตอนการรู้ถึงความขัดแย้ง ขั้นตอนพฤติกรรมที่แสดงออก และขั้นตอนสุดท้ายคือผลของความขัดแย้ง ซึ่งความสัมพันธ์ของกระบวนการทั้ง 4 ได้

ศักยภาพของการเป็นปฏิปักษ์กัน (Potential Opposition) เป็นสิ่งเชื่อมโยงกันดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นกระบวนการ ความขัดแย้งก็คือ การมีสภาพการณ์นำ (Antecedent Conditions) ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งได้แก่ การ สื่อสาร โครงสร้างและตัวแปรส่วนบุคคล เช่น

1. การสื่อสาร (Communication) ความขัดแย้งไม่ได้เกิดจากการติดต่อสื่อสารกันแต่เกิดจาก การด้อยคุณภาพของการสื่อสาร การสื่อสารที่น้อยเกินไปก็ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง การสื่อสารที่ดี คุณภาพจะ ทำให้เกิดความเข้าใจผิด และสภาพการณ์ที่มีความเข้าใจผิดจะทำให้เกิดความขัดแย้ง

2. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง โครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์กร ได้แก่ ขนาดขององค์กร แบบของผู้นำ มาตรฐานในการปฏิบัติงาน การพึ่งพากัน ระบบการให้รางวัล ฯลฯ

3. ตัวแปรส่วนบุคคล (Personal Variables) ได้แก่ ลักษณะของบุคลิกภาพและค่านิยมขอบุคคล บุคลิกภาพบางอย่างมักจะทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย เช่น ชอบวางอำนาจ ไม่ยอมฟังใคร เห็นว่า ตัวเองมี ศักดิ์ศรีต่ำ เป็นต้น ค่านิยมที่แตกต่างกันของบุคคลทำให้บุคคลมีอคติ มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน สิ่งเหล่านี้มี ศักยภาพที่นำไปสู่ความขัดแย้ง

ขั้นตอนที่ 2 การรับรู้ (Cognition) หากสถานการณ์ในขั้นที่ 1 ก่อให้เกิดความคับข้องใจแล้วศักยภาพ ของการเป็นปฏิปักษ์กันก็จะเป็นจริงขึ้นมาในขั้นตอนที่ 2 สภาพการณ์ในขั้นตอนที่ 1 จะนำไปสู่ความ ขัดแย้ง หากบุคคลรู้สึกว่ตนถูกรบกวนโดยสภาพการณ์นั้น การรู้ว่ตนถูกรบกวนโดยสภาพการณ์นำ หรือการรู้ว่ สภาพการณ์นำส่งผลกระทบต่อตนเป็นการรับรู้ของบุคคลในขั้นนี้ บุคคลจะรับรู้ว่มีความ ขัดแย้งเกิดขึ้น หรือ ความขัดแย้งที่รับรู้ได้ (Perceived Conflict) และบุคคลอาจรู้สึกว่มีความขัดแย้ง เกิดขึ้น หรือเป็นความ ขัดแย้งที่รู้สึกได้ (Felt Conflict)

ขั้นตอนที่ 3 พฤติกรรมที่แสดงออก (Behavior) การที่คนรับรู้ว่มีความขัดแย้งหรือรู้สึกว่มีความ ขัดแย้งนั้น หากยังไม่ได้แสดงพฤติกรรมของความขัดแย้งที่เปิดเผยออกมา อาจมีเพียงความคับข้องใจ แต่หาก เมื่อฝ่ายใดแสดงเจตนาหรือจงใจกระทำการเพื่อขัดขวางไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งบรรลุจุดมุ่งหมาย พฤติกรรมที่แสดง ความขัดแย้งอย่างเปิดเผยที่จะเกิดขึ้น เช่น การพูด การแสดงความก้าวร้าว การใช้ กำลังกาย การใช้ความ รุนแรง เป็นต้น เมื่อความขัดแย้งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย แต่ละฝ่ายก็จะ พยายามจัดการกับความขัดแย้งโดย หาทางลดความคับข้องใจ พฤติกรรมที่แต่ละฝ่ายแสดงออกเพื่อ จัดการกับความขัดแย้ง

ขั้นตอนที่ 4 ผลของความขัดแย้ง (Outcomes) การจัดการกับความขัดแย้ง จะก่อให้เกิดผลตามมา ผลที่ตามมาอาจเป็นผลดีและมีประโยชน์ เช่น ส่งเสริมให้การตัดสินใจมีคุณภาพขึ้น กระตุ้นให้คนมี ความคิด ใหม่ๆ และคิดอย่างสร้างสรรค์ ให้สมาชิกของกลุ่มมีความอยากรู้ อยากเห็น ไม่เฉื่อยชา ทำให้ ปัญหาถูกแก้ไข และความตึงเครียดลดลง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีกว่า เป็นต้น หรืออาจเป็นผลเสีย และไม่มีประโยชน์ เช่นการแตกแยก แบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่า ขาดความร่วมมือในการทำงาน การสื่อสาร ถูกบิดเบือน ไม่สามารถ บรรลุเป้าหมายได้ เป็นต้น

5. ประเภทของความขัดแย้ง

ประเภทของความขัดแย้ง ความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นตอน ๆ ในแต่ละตอนจะมีเหตุการณ์เกิดขึ้นตามลำดับ ตัวอย่างเช่นความขัดแย้งที่เกิดจาก “ความคับข้องใจ” ของฝ่ายหนึ่งที่ถูกอีกฝ่ายหนึ่งกระทำ การกระทำที่ก่อให้เกิดความคับข้องใจดังกล่าว เช่น ไม่เห็นด้วย ไม่ช่วยเหลือ ดูถูก เอาเปรียบ ให้ร้าย เสียศักดิ์ศรี ฯลฯ ดังนั้น ต่างฝ่ายจึงต่างพยายามหาหลักฐานหรือเหตุผลเพื่อมาสนับสนุนความถูกต้องของตนเอง และหาทางออกด้วยวิธีการเอาแพ้เอาชนะมากกว่าอย่างอื่น จึงเกิดเป็นแนวทางใน การแก้ไขปัญหา รูปแบบต่าง ๆ เช่น การเอาชนะ ตอรอง ร่วมมือ หลีกเลียง ผ่อนปรนเข้าหากัน เป็นต้น โบราณกล่าวไว้ว่า มากคนก็มากความ แถมบางคนยังไม่ได้ความอีกต่างหาก ไม่ว่าหน่วยงาน ของเราจะมีคนเป็นแสนหรือมีแค่สองคน เราก็ต้องทำให้คนเหล่านั้นทำงานเข้ากันได้ คงไม่มีใครใน โลกนี้ไม่เคยขัดแย้งกับคนอื่น (พรนพ พุกกะพันธ์, 2542 : 187-190)

ทุกวันนี้ปัญหาความขัดแย้งที่พบในหน่วยงานต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เห็นได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกอย่างชัดเจน หรือซ่อนเร้นอยู่ในใจของพนักงาน แต่ร้อนรุ่มอยู่ตลอดเวลา สิ่งนี้บั่นทอนสุขภาพจิตของพนักงานและสร้างความถดถอยให้แก่หน่วยงาน ไม่ว่าความ ขัดแย้งนั้นจะอยู่ในรูปแบบใดหากยังคงอยู่ในองค์กรโดยไม่ได้รับการบริหารจัดการ นั้นย่อมหมายความว่า หน่วยงานของเรากำลังสูญเสียบางสิ่งบางอย่าง หรือความสามารถในการแข่งขันของ เรากำลังลดลง เนื่องจากพนักงานของเรายังคงต้องทำงานร่วมกันต่อไปท่ามกลางความขัดแย้งที่ เกิดขึ้น ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่ “คน” มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น อย่างที่เราพอทราบเป็นนัย ๆ แล้วว่า สิ่งใดก็ตามที่มีคนเข้ามาเกี่ยวข้อง การแก้ไขแทบจะไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว และไม่มีวิธีใดที่ดีที่สุดเพียงวิธี เดียวที่สามารถใช้ได้กับทุกสถานการณ์ แต่แนวคิด หลักคิดและความเข้าใจในปัญหา ความเข้าใจใน สภาพแวดล้อมของปัญหา รวมทั้งความเข้าใจผู้อื่น ความมีใจกว้างและเปิดใจยอมรับฟัง จะช่วยให้การวิเคราะห์และตัดสินใจแก้ไขปัญหานั้นไปอย่างราบรื่น ลงตัวและเกิดความร่วมมือในที่สุด ดังนั้นทุกครั้งที่เราจะต้องตัดสินใจเพื่อแก้ไขความขัดแย้งทุกคนต้องตั้งความหวังไว้เสมอว่าเมื่อความขัดแย้ง สิ้นสุด บทสรุปความสัมพันธ์ต้องเหมือนเดิม

การจำแนกความขัดแย้ง

1. ความขัดแย้งภายในบุคคล
2. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล
3. ความขัดแย้งภายในกลุ่ม
4. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม
5. ความขัดแย้งภายในองค์กร
6. ความขัดแย้งระหว่างองค์กร

สาเหตุสำคัญของความขัดแย้ง **ดยุค** ได้สรุปแนวคิดถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งไว้ดังนี้ คือ

1. ความเป็นเจ้าของ การใช้และการกระจายของสินค้าและทรัพยากรต่าง ๆ ทำให้เกิดความขัดแย้ง
2. เกียรติยศ ศักดิ์ศรีทำให้เกิดความขัดแย้ง
3. การควบคุมทำให้เกิดความขัดแย้ง
4. ค่านิยมทำให้เกิดความขัดแย้ง
5. บทบาททำให้เกิดความขัดแย้ง
6. วัฒนธรรมทำให้เกิดความขัดแย้ง
7. อุดมการณ์ที่ต่างกันทำให้เกิดความขัดแย้ง

นิวแมน และบรูล (Pneuman and Bruehl 1982) ได้แบ่งสาเหตุความขัดแย้งเป็น 3 กลุ่มคือ

1. ตัวบุคคลหรือกลุ่มซึ่งมีความแตกต่างกันจะทำให้เกิดความขัดแย้งได้ประกอบไปด้วย
 - 1.1 ภูมิหลังที่ต่างกันซึ่งประกอบไปด้วย วัฒนธรรมที่แตกต่าง การศึกษาที่แตกต่าง ค่านิยม ความเชื่อที่แตกต่าง ประสบการณ์ที่แตกต่าง
 - 1.2 แบบฉบับ (Style) ที่แตกต่างกันซึ่งสามารถจำแนกได้คือ แบบฉบับทางจิตวิทยา (Psychological Style) เช่นวิธีคิด ความรู้สึก ประสาทสัมผัส แบบฉบับทางอารมณ์ (Emotional Style) แบบฉบับทางการเจรจา (Negotiation Style) แบบฉบับทางภาวะผู้นำ (Leadership Style)
 - 1.3 การรับรู้ที่บิดเบือน และการตีความหมายของการรับรู้ที่แตกต่างกัน
 - 1.4 ความรู้สึกของแต่ละคนที่แตกต่างกันจะนำมาสู่ความขัดแย้งได้
2. การสื่อสารระหว่างกัน (Communication) ที่ไม่ดีซึ่งสามารถพิจารณาจากกระบวนการซึ่งประกอบไปด้วยสามส่วนคือ
 - 2.1 ปัญหาจากผู้ส่งข่าว ได้ผู้ส่งข่าวส่งข่าวไม่สมบูรณ์ หรือส่งข่าวน้อยไป ไม่มีความชัดเจน ใส ความหมายไม่ถูกต้อง การแปลงความคิดเป็นข่าวสารไม่ถูกต้อง
 - 2.2 ปัญหาจากสื่อที่ไม่ดี ไม่เหมาะสม โดยมีการบิดเบือน มากเกินพอดี หรือมีสิ่งรบกวน
 - 2.3 ปัญหาจากผู้รับกล่าวคือ ผู้รับมีความสามารถในการตีความไม่ดีพอ ความเข้าใจไม่ตรงกันกับผู้ส่งข่าว
3. สภาพของตัวองค์การที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งคือ
 - 3.1 การมีทรัพยากรจำกัดจะทำให้มีการแข่งขันและแก่งแย่งกันก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้
 - 3.2 ความไม่โปร่งใสความคลุมเครือในบทบาทหน้าที่ หรือโครงสร้างก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้
 - 3.3 กฎเกณฑ์ในการทำงานที่เข้มงวดก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้

3.4 การแข่งขันในเรื่องต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งได้

3.5 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับข้อยกเว้นไม่ต้องปฏิบัติตามบทบาท หรือมาตรฐานที่กำหนดก็จะให้เกิดความขัดแย้งได้ (พรสุข หุ่นนิรันดร์ และคณะ, 2552 : 11)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่เกิดจากความพยายามของฝ่ายหนึ่ง ที่ไปขัดขวางความพยายามของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามบรรลุเป้าหมาย ได้รับความก้าวหน้าหรือผลประโยชน์ตามที่ต้องการ ด้วยวิธีการใดวิธีหนึ่ง สาเหตุของความขัดแย้งที่สำคัญมี 6 ประการ

1. ความไม่พอเพียงของทรัพยากร ทำให้เกิดการแข่งขัน แย่งชิง เพื่อให้ตนเองสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย จนบางครั้งเลยความรู้สึกละแวกและความสัมพันธ์ของทีมงาน และเพื่อนร่วมงาน

2. ลักษณะของงานที่ต้องพึ่งพากัน ถ้าหน่วยงานหรือบุคคลกลุ่มใดมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ความขัดแย้งก็จะมีแนวโน้มรุนแรงและรุนแรงมากขึ้น

3. การสื่อสารที่ไม่ชัดเจน การสื่อสารที่ดีจะต้องยึดหลัก “4 Cs” คือ

Correct เนื้อหาต้องถูกต้อง เป็นจริง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง

Clear ต้องมีความชัดเจน ผู้รับข้อมูลจะต้องเข้าใจสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการสื่อสารได้อย่างถูกต้อง

Concise ข้อมูลต้องกระชับ ไม่เยิ่นเย้อ เน้นประเด็นสำคัญของเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร

Complete เนื้อหาจะต้องมีความสมบูรณ์ไม่ตกหล่นสาระที่มีความสำคัญต่อการสื่อสารในครั้งนั้น ๆ

4. ความคลุมเครือในเรื่องขอบเขตของงานและหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความไม่ชัดเจนในเรื่องการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละคน ความไม่ชัดเจนของ ขั้นตอนการทำงาน และความซ้ำซ้อนของการมอบหมายงานของผู้บริหาร

5. คุณลักษณะของแต่ละบุคคล เนื่องจากแต่ละบุคคลมีความคิด ความคาดหวัง ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี การอบรมเลี้ยงดู การศึกษา ประสบการณ์ ความฝังใจ ที่แตกต่างกัน

6. บทบาทและหน้าที่ เนื่องจากแต่ละท่านได้รับบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไปในสถานการณ์นั้น ๆ นอกจากนี้ ภารกิจและเป้าหมายที่ได้รับก็แตกต่างกันไป ดังนั้น แนวคิด หลักคิดและบทบาท ของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน จึงเป็นเหตุของความขัดแย้งได้อย่างเป็นนัย

6. ประโยชน์ของความขัดแย้ง

บางคนถามว่าความขัดแย้งดีหรือไม่? เพราะแค่ได้ยินชื่อก็เกิดความรู้สึกในทางลบไปเรียบร้อยแล้ว แต่ในความเป็นจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ ความขัดแย้งมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ไม่ใช่ส่งผลร้ายเสมอไป เราพบความหลากหลายของคน ทั้งที่มีความเชื่อ วิถีชีวิต ค่านิยม ทักษะคิด ที่ต่างจากราหรือคล้ายกับเรา จนกระทั่งไม่เหมือนกับเราเลย ดังนั้นทุกครั้งที่มีการตัดสินใจ จึงยากมากที่จะหลีกเลี่ยงความ ขัดแย้ง คงไม่มีใครในโลกนี้ไม่เคยขัดแย้งกับคนอื่น ไม่มีใครคนไหนจะมีความคิดเห็นที่ตรงกันไปได้ทุก เรื่องและทุกเวลา แม้กระทั่งความ

ขัดแย้งในตัวเอง แต่ต้องถามกลับว่า มีความขัดแย้งอีกมากเท่าไร ที่เรายังไม่ได้จัดการ มีคำกล่าวว่า อยากรเป็นใหญ่ต้องผูกมิตรมากกว่าสร้างศัตรู แต่คนที่ประสบ ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ล้วนมีศัตรูที่แข็งแกร่งและเข้มแข็งทั้งสิ้น นั่นหมายความว่าอุปสรรคยิ่งยาก เรากยิ่งแข็งแกร่ง ดังนั้นองค์กรใดไม่มีความขัดแย้ง องค์กรนั้นก็ยากที่จะบินขึ้นสู่ที่สูง

ผลของความขัดแย้ง ความขัดแย้งมีทั้งแง่ดีและแง่ไม่ดี หมายความว่า ความขัดแย้งอาจเป็นใน ลักษณะในทางสร้างสรรค์และทำลาย ถ้าหากความขัดแย้งในองค์กรมีมากเกินไป ผลที่ตามมา ก็จะ เป็นไปในทางลบ (Negative Consequences) ซึ่งมีลักษณะทำลายประสิทธิผลขององค์การแต่ถ้าความ ขัดแย้งอยู่ในจุดที่เหมาะสมก็จะเกิดผลในทางบวก (Positive Consequences) ซึ่งมีลักษณะเป็นการ สร้างสรรค์ ประสิทธิภาพให้กับองค์การอย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ บางครั้งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากที่จะ กำหนดว่าความ ขัดแย้งขนาดไหนถึงจะเรียกว่าเป็นจุดที่เหมาะสมที่สุด ต่อปัญหาดังกล่าวนี้นี้ได้มี นักวิชาการเสนอแนะว่า กลยุทธ์ที่จะช่วยตัดสินใจได้ดีที่สุดก็คือ การสังเกตผลที่ตามมาของความ ขัดแย้งทั้งสองประการนั่นเอง กล่าวคือ ถ้าผลของความขัดแย้งออกมาในทางบวกก็เรียกว่า ความ ขัดแย้งอยู่ในจุดที่เหมาะสมที่สุด แต่ถ้าผลออกมาในทางลบก็ถือว่า เป็นจุดที่ความขัดแย้งนำไปสู่การ ทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์ ดังนั้น ผลของความขัดแย้งจึงมี 2 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งที่ส่งผลในทางบวก มีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์
2. สามารถทำให้บุคลากรในองค์กรเกิดแรงจูงใจในการทำงานและพบแนวทางในการ ทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. ก่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่ม
4. ทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป้าหมายเดิมขององค์กรที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง
5. สมาชิกในองค์กรได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
6. องค์การมีการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างต่อเนื่อง
7. มีการเลือกตัวแทนที่เข้มแข็งมีความรู้ความสามารถมาเป็นผู้นำ
8. ได้มีการระบายข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มซึ่งเก็บกดไว้เป็นเวลานาน ทำให้เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับองค์กรหรือทำให้เกิดคุณภาพในการ
9. ตัดสินใจ
10. ทำให้ลดความตึงเครียดในองค์กรได้ หรือทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลในองค์กรดีขึ้น
11. ทำให้คุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรในองค์กรดีขึ้นยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลรู้จักการปรับตัว และการประสานงานร่วมกัน

ความขัดแย้งที่ส่งผลในทางลบ มีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. นำไปสู่ความตึงเครียดมากขึ้น หรือมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของคนในองค์กรมากขึ้น
2. ทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรและเวลามากเกินไป
3. ทำให้เกิดการแบ่งเป็นพรรค เป็นพวกขึ้น ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความรู้สึกว่าเป็นฝ่ายชนะ (Winner) และอีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกว่าเป็นผู้แพ้ (Loser) ลักษณะเช่นนี้มีผลทำลายความสัมพันธ์ของ สมาชิกในองค์กรขาดการประสานงานกัน และไม่มีความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ซึ่งมีผลทำให้ประสิทธิผลขององค์กรตามมาได้
4. มุ่งจะเอาชนะกันมากกว่าที่จะมองถึงผลกระทบต่อเป้าหมายขององค์กรโดยรวม
5. นำไปสู่ความยุ่งเหยิงและไร้ซึ่งเสถียรภาพขององค์กร

7. ทิศทางการบริหารความขัดแย้งตามหลักพุทธธรรม

ทิศทางการบริหารความขัดแย้งตามหลักพุทธธรรม ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษามุ่งให้บุคลากรปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของหน่วยงาน โดยยึดหลักการกระจายอำนาจระบบคุณธรรมและหลักธรรมาภิบาลเพื่อให้การบริหารจัดการมีความคล่องตัว เกิดความอิสระในการปฏิบัติงานภายใต้กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติงานได้รับการพัฒนา มีความรู้ความสามารถ มีกำลังใจนำไปสู่การบริการครูและบุคลากรทางการศึกษา ตามหลักบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติงานเพื่อสนองนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งในการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จต้องอาศัยทรัพยากรในการบริหาร โดยการบริหารงานบุคลากรเพื่อนำความรู้ความสามารถไปพัฒนาผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย ของการปฏิรูปการศึกษาคือคุณภาพของการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กมีศักยภาพและมาตรฐานสูงขึ้น (กรมวิชาการ, 2555 : 15) นอกจากนี้การบริหารงานบุคลากรเป็นภารกิจอย่างหนึ่งของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามี องค์ประกอบตามพระราชบัญญัติข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2554 : 30-31) กำหนดไว้ 5 ประการคือ

การวางแผนอัตรากำลังและการกำหนดตำแหน่งสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ วินัยและการรักษาวินัย การออกจากราชการแต่ละองค์ประกอบเป็นงานที่ซับซ้อนยุ่งยากเพราะเกี่ยวข้องกับคนการบริหารงานในปัจจุบันผู้ที่มีความรู้ ความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารในระดับต่าง ๆ ย่อมต้องการผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริตเป็นทุนเดิมนั้นหมายความว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นคนที่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตสำนึกมุ่งมั่นในการเสริมสร้างคุณงามความดี มีความรับผิดชอบ ที่จะนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเจตนารมณ์วัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ๆ อีกทั้งรวมไปถึงทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะผู้ปฏิบัติตามในองค์กร หรือผู้ใต้บังคับบัญชา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2558 : 142)

ผู้บริหารสถานศึกษาจัดเป็นบุคคลสำคัญที่สุดของสถานศึกษา เพราะมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการเป็นผู้นำให้บุคลากรในสถานศึกษาร่วมมือกันปฏิบัติงานให้บรรลุตามจุดหมายของการจัดการศึกษา และสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่พัฒนาผู้เรียน และสังคมภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจสติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตและอยู่ในสังคม ได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ ผู้บริหารเปรียบเหมือนผู้นำในครอบครัว การบริหารจัดการในครอบครัวโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในอันที่จะส่งผลให้ครูผู้สอน พัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาสดูแลเรียนรู้เต็มศักยภาพ ทั้งนี้ต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย ผู้บริหารจะต้องมีภาวะผู้นำในทางดำรงชีวิตภายใต้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่จะส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์การโดยเฉพาะความมีคุณธรรม จริยธรรมการดำรงชีวิตตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสหลักธรรมอันจะเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้บริหารควรมีในการบริหารงานบุคคลนั้น อันประกอบด้วยหลักสังคหวัตถุธรรม และหลักแห่งการรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้บุคคล รู้ชุมชน และรู้บริษัท หรือเรียกว่าสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองและการดูแลคน เป็นธรรมที่ควรมีไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตอย่างโปร่งใส บริสุทธิ์หมดจดและปฏิบัติตนโดยชอบ ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่จะทำ ให้การบริหารบุคลากรในโรงเรียนเกิดประโยชน์อันสูงสุด

8. บทสรุป

แนวทางการบริหารความขัดแย้งตามหลักพุทธธรรม นับเป็นการบริหารการศึกษาที่เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมาย และนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการศึกษาให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ แต่ผู้บริหารก็ยังมีข้อผิดพลาดในการบริหารการศึกษาในโรงเรียน จึงทำให้เกิดประสิทธิผลของการจัดการศึกษาลดลง ข้อนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายอย่าง ที่ทำให้ผู้บริหารไม่สามารถบริหารการศึกษาในโรงเรียนให้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวังในการจัดการศึกษาของชาติได้ ปัญหาเหล่านี้มีมาช้านานและต้องหาแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาผู้บริหารการศึกษาให้สามารถขับเคลื่อนกระบวนการศึกษาในโรงเรียน เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข และมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย อันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

9. เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2555). *แนวทางปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2555*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). *พระราชบัญญัติข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553*
สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2542). *ความขัดแย้ง*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- พรสุข หุ่นนิรันดร์ และคณะ. (2552). *ความขัดแย้ง*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 42.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2550). *การบริหารงานบุคคลในโรงเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). *แนวทางการดำเนินการของผู้บริหารในโรงเรียน
ประถมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

Volume 2 No 2 (May - August 2022)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2565)



~ AA 16 ~

Wishing Journal Review.

วารสารภาวนาสารปริทัศน์

การดำเนินชีวิตตามหลักแห่งไตรสิกขา Life Style According to Three-Fold Training

พระสมุห์วิโรจน์ วิโรจโน (ไหลวารินทร์)¹

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี¹

Phrasamu wirote wirochano (Laiwarin)¹

Master of Arts students Department of Social Development ¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College¹

บทคัดย่อ

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนใหญ่นักปฏิบัติจะมีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี แต่เป็นการรู้ในเชิงวิชาการเสียเป็นส่วนใหญ่ อาจมีการนำมาใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติได้ แต่ก็ปฏิบัติแบบนำมาคิดนำมาวิเคราะห์จดจำ เป็นการใช้ไตรสิกขาในเชิงโลกียธรรมเท่านั้น ส่วนใหญ่จึงจำได้ว่าไตรสิกขา คืออะไร มีอะไร จะรู้กันแค่นั้น ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วไตรสิกขา คือ หัวใจสำคัญที่นักปฏิบัติต้องปฏิบัติตนเองให้อยู่ในกรอบของไตรสิกขา โดยเคร่งครัด การออกนอกกรอบไตรสิกขา คือ ออกนอกแนวทางเลยทีเดียว ซึ่งพระพุทธเจ้า ย่นย่อไว้ให้พวกเราแล้ว คือ ผู้มีสัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) จึงมีสัมมาสติ (ระลึกชอบ) ผู้มีสัมมาสติ (ระลึกชอบ) จึงมีสัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) ผู้มีสัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) จึงมีสัมมาญาณะ (ปัญญาชอบ) ผู้มีสัมมาญาณะ (ปัญญาชอบ) จึงมีสัมมาวิมุตติ (หลุดพ้นชอบ) การรู้ไตรสิกขา ไม่จำเป็นต้องรู้รายละเอียดทุกข้อทุกมุม แบบท่องจำเป็นนกแก้วนกขุนทอง ไม่ต้องรู้แบบนั้นก็ได้ แต่ให้รู้ที่หัวใจที่แก่นแท้ของไตรสิกขา ก็พอ หัวใจไตรสิกขา แก่นแท้ไตรสิกขา (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231; องค์กร. (ไทย) 20/521/294) ไม่จำเป็นต้องลงรายละเอียดตามตำรา

คำสำคัญ : การดำเนินชีวิต, หลักธรรม, ไตรสิกขา.

Abstract

Three-Fold Training mean precept meditation wisdom which good understand for revolutionary but for academic only. There were used for analysis remember for Three-fold Training. Mostly for those who remember as what is Three-Fold Training. Exactly Three-Fold Training is the main important then should be well known. Buddha has given for abbreviation

as follow, right effort right meditation and right mindfulness. Then those who have some right wisdom should be wisdom for release. Knowing for Three-Fold Training no necessary for more detail as remember like some birds. Therefore, the core value for Three-Fold Training mean heart of them as cannot depend on books as all.

Keywords: Life Style, Dhamma Principle, Three-Fold Training.

1. บทนำ

คำว่าไตรสิกขา หมายถึง การศึกษา ๓ อย่าง มีศีล สมาธิ และปัญญา แยกย่อยออกไปศีลประกอบด้วย สัมมาวายามะเป็นตัวหลัก สมาธิประกอบด้วยสัมมาสติกับสมาสมาธิสำคัญทั้งคู่ เหมือนเหรียญต้องมีหัวก้อย สัมมาสติกับสมาสมาธิมีความสำคัญขนาดนั้น ตัวสุดท้ายของไตรสิกขาคือปัญญาสิกขา สิกขาตัวนี้ก็คือ สัมมาญาณะนั่นเอง ปัญญาในไตรสิกขาระดับโลกุตระไม่ใช่แค่รู้แต่ต้องรู้ชอบ รู้แจ้งเห็นจริง มิใช่รู้จากตำราแต่ต้องรู้ตามที่พุทธพจน์ระบุไว้ คือต้องรู้จากมีสติชอบและสมาธิชอบเท่านั้น นี่คือหัวใจไตรสิกขา และพระพุทธเจ้า ย่นย่อไว้ในพุทธพจน์บทนี้บทเดียว

ปฏิบัติแบบนี้แบบเดียวปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังเริ่มตั้งแต่มีสัมมาวายามะคือความเพียรชอบ และต้องเพียรให้ถูกวิธี ในพุทธพจน์นี้พระพุทธเจ้าให้เพียรสร้างสติชอบ นั่นคือสมาธิสิกขาเริ่มแล้ว ความเพียรชอบอยู่ใน ศีลสิกขา สติชอบกับสมาธิชอบ อยู่ในสมาธิสิกขา พุทธพจน์บทนี้จึงมีครบ แต่ดีกว่าตรงที่พระองค์ย่นย่อให้เรา เรียบร้อยแล้วจึงง่ายต่อการเข้าใจง่ายต่อการปฏิบัติ ถ้าใครทำตามก็จะได้ผลเป็นขั้นเป็นตอนตามไตรสิกขา ตามโลกุตรมรรค คือเมื่อมีสัมมาวายามะ (ศีลสิกขา) เพียรชอบคือเพียรสร้างสติชอบ มีสติชอบก็ย่อมมีสมาธิ ชอบ (สมาธิสิกขา) มีสมาธิชอบก็มีสัมมาญาณะ (ปัญญาสิกขา) ส่วนใหญ่นักปฏิบัติไปสร้างปัญญาที่ไม่อยู่ในทางโลกุตรมรรค ไม่ได้สร้างปัญญาตามพุทธพจน์นี้ พุทธพจน์บทนี้เป็นทั้งไตรสิกขา เป็นทั้งโลกุตรมรรค เป็นทั้งโพชฌงค์เจ็ด เป็นทั้งหมดทั้งสิ้นของการปฏิบัติ ว่าง ๆ ลองโยนิโมณสิการดูจะรู้ด้วยปัญญาเองว่า ต่อไปนี้ เราไม่จำเป็นต้องไปศึกษาอะไรให้เย็นเยือกอีกแล้ว ยึดพุทธพจน์บทนี้บทเดียวก็เพียงพอแล้วสำหรับมรรคผล นิพพาน

2. การดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา 3 ด้าน คือ ศีล เป็น หลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพ และประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดแจ้ง ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

หมวดศีล คือ สัมมาวาจา-การพูดจาชอบ สัมมากัมมันตะ-การทำงานชอบ และสัมมาอาชีวะ- การเลี้ยงชีวิตชอบ

หมวดสมาธิ คือ สัมมาวายามะ-ความเพียรชอบ สัมมาสติ-ความระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ-ความตั้งใจมั่นชอบ

หมวดปัญญา คือ สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ ซึ่งสัมพันธ์กับสังคมศึกษา ดังนี้

2.1 ความหมายของสังคมศึกษา

นักการศึกษาทางสังคมศึกษา ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาในนานาทรรศนะ ดังนี้

จาโรลิเมค (John Jarolimek) กล่าวว่า “สังคมศึกษาเป็นวิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ ของ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม ทั้งกล่าวถึงวิธีที่มนุษย์จะใช้สิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของตนในการดำรงชีวิต”

กู๊ด (Carter V. Good) ให้ความหมายว่า “สังคมศึกษา เป็นส่วนต่าง ๆ ของเนื้อหาสาระของสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และภูมิศาสตร์ โดยเลือกแล้วว่าเหมาะสมแก่การศึกษาในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา และมีการพัฒนาขึ้นเป็นรายวิชาต่าง ๆ เพื่อการศึกษาไม่ว่าจะบูรณาการแล้วหรือไม่ และต้องมีทั้งเนื้อหาสาระและจุดหมายที่เกี่ยวข้องกับสังคม หรือไม่ก็อยู่ในขอบข่ายที่แคบไปหรือแน่นอนตายตัวของการศึกษาในแบบผสมผสาน”

เพรสตัน (Ralph C. Preston) กล่าวว่า “สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ที่เลือกเฟ้นมาเพื่อใช้ในการสอนเด็ก โดยเฉพาะระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา สังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ส่วนมากได้เนื้อหาวิชามาจากสังคมศาสตร์ คือ

- 1) ประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาเรื่องอดีตของมนุษย์
- 2) ภูมิศาสตร์ เป็นการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับแผ่นดินที่อยู่อาศัย
- 3) หน้าที่พลเมือง เป็นการศึกษาเรื่องสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์
- 4) สังคมวิทยา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันของมนุษย์ และกระบวนการทางสังคม
- 5) มานุษยวิทยา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชน

6) เศรษฐศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับผลผลิต การแจกจ่าย และการใช้สิ่งที่มีค่าใน การแลกเปลี่ยน และปรากฏการณ์ทางสังคมอันเกิดขึ้นจากกิจกรรมดังกล่าว จากความหมายที่นักวิชาการท่านต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาในนานาทรรศนะนั้น ถ้าพิจารณาจากความหมายวิชาสังคมศึกษาที่ ไมเคิลลิส (Michaelis) ได้ประมวลความหมายของวิชาสังคมศึกษาในเชิงปรัชญาและความเชื่อแบบต่าง ๆ สรุปได้ 5 ประเภทดังนี้คือ

1) สังคมศึกษาในฐานะการถ่ายทอดความเป็นพลเมืองดี (Social Studies as Citizenship Transmission) ผู้ที่ยึดถือเช่นนี้เชื่อว่า สังคมศึกษาควรจะถ่ายทอดลักษณะพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม พลเมืองดีที่มีความรับผิดชอบควรจะได้พัฒนาจากความเข้าใจต่อสิ่งที่ดี ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น



2) สังคมศึกษาในฐานะเป็นการศึกษาทางสังคมศาสตร์ (Social Studies as Social Science Education) ผู้ที่ยึดถือเช่นนี้เชื่อว่า เนื้อหาของสังคมศึกษาและวิธีการศึกษาควรจะนามาจากสังคมศาสตร์ พลเมืองที่มีประสิทธิภาพควรจะมีพื้นฐาน และวิธีการศึกษาของสังคมศาสตร์ เพื่อสามารถจัดการกับประเด็นเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ

3) สังคมศึกษาในฐานะการคิดอย่างไตร่ตรอง (Social Studies as Reflective Thinking) แนวคิดนี้ยึดถือโดยกลุ่มประจักษ์นิยม ซึ่งเชื่อว่าเป้าหมายสำคัญของสังคมศึกษา คือ การพัฒนาความสามารถในการคิดและการตัดสินใจ ซึ่งพลเมืองที่มีประสิทธิภาพจะใช้แบบ และกระบวนการในการคิดและตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาและสรุปเรื่องราวต่าง ๆ ได้

4) สังคมศึกษาในฐานะเป็นการวิพากษ์สังคมและการปฏิบัติ (Social Studies as Social Criticism and Action) ลักษณะนี้เป็นการเน้นของกลุ่มปฏิรูป ซึ่งเชื่อว่าเป้าหมายสำคัญของสังคมศึกษา คือ เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับการปรับปรุงสังคมและพลเมืองที่รับผิดชอบจะสามารถวิเคราะห์เรื่องราวเหตุการณ์ปัจจุบัน และปัญหาอย่างวิพากษ์และปฏิบัติกรอย่างเหมาะสม

5) สังคมศึกษาในฐานะเป็นการพัฒนาเอกลักษณ์บุคคล (Social Studies as Personal Development of the Individual) ลักษณะนี้เป็นแนวความคิดของกลุ่มพัฒนาการนิยม (Progressivism) และกลุ่มอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) ซึ่งเชื่อว่าเป็นโปรแกรมการเรียนรู้ควรยึดถือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง หรือให้ความสำคัญแก่นักเรียน และควรจะพัฒนานักเรียนทั้งตัว ทั้งทางสังคม อารมณ์ สติปัญญา และกาย ความเข้าใจในตนเอง และการนาตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะหรือคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับความเป็นพลเมืองดีที่มีความรับผิดชอบ

จากความหมายที่ไมเคิลลิสได้ประมวลมานี้ ไมเคิลลิสยังได้สรุปความหมายและชี้ให้เห็นจุดเน้นของ ความหมายต่าง ๆ ดังนี้ (Michaelis)

1) สังคมศึกษา คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นฐานที่เป็นมรดกของประเทศชาติให้แก่ผู้เรียน นิยามนี้ เป็นการเน้นด้านเนื้อหา

2) สังคมศึกษา คือ เนื้อหาและวิธีการที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติ ศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ นิยามนี้เน้นด้านเนื้อหาเช่นกัน

3) สังคมศึกษา คือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการคิดและการตัดสินใจเพื่อนำไป ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคม นิยามนี้เน้นด้านสังคม

4) สังคมศึกษา คือ กระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนเพื่อให้ สามารถวิเคราะห์และแก้ปัญหาสังคมได้ นิยามนี้เน้นด้านสังคม

5) สังคมศึกษา คือ การมุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในการที่จะควบคุม ดูแลตนเอง ตลอดจนสามารถ อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ นิยามนี้เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน สำหรับความหมายของวิชาสังคมศึกษาตามที่ ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้ให้ความหมายว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 : หน้า 1)

“กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความ เชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบท สภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม”

กล่าวโดยสรุป วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม โดยเน้น การศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีการในศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะวิชาในหมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ กิจกรรมการเมืองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ การแก้ปัญหา และการวางแผนทางสำหรับอนาคต ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสำคัญ เพื่อมุ่งพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ในสังคมประชาธิปไตย

2.2 ความสำคัญของสังคมศึกษากับการดำเนินชีวิต

วิชาสังคมศึกษานับเป็นวิชาที่มีการจัดการเรียนการสอนมาตั้งแต่ครั้งอดีตแล้ว และเรื่อยมาจนถึง ปัจจุบัน นับเป็นวิชาที่มีความสำคัญวิชาหนึ่งในหลักสูตรที่ให้นักเรียนเรียนตลอดจนจบหลักสูตร ความสำคัญ ของวิชาสังคมศึกษามีดังนี้

1) สังคมศึกษามุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้ โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดีในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2) กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข การเป็นพลเมืองดี ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนา การเห็นคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รักชาติ และภูมิใจในความเป็นไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 : 7)

3) สังคมศึกษา เป็นวิชาที่พัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านเจตคติและค่านิยม ในด้านความรู้ สังคมศึกษาจะให้ความรู้แก่ผู้เรียนในเนื้อหาสาระที่มาจากวิชาต่าง ๆ ในกลุ่มสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนมีพื้นฐานในการสร้างความคิด กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักการใช้เหตุผล และสังเคราะห์ข้อมูลจนสามารถสรุปเป็นมโนคติและหลักการในที่สุด

ในด้านทักษะ วิชาสังคมศึกษาจะฝึกฝนทักษะที่ถือเป็นเครื่องมือหรือวิธีการที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต วิชาสังคมศึกษามุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีทักษะทั้งด้านวิชาการและทักษะทางด้านสังคม ทักษะทางด้านวิชาการ เน้นทักษะการแสวงหาความรู้ เช่น ทักษะการอ่าน การตีความ การสืบค้นหาข้อมูล การใช้แหล่งเรียนรู้ เป็นต้น ส่วนทักษะทางด้านสังคม เน้นการรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่น การทำงานเป็นกลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่นหรือกลุ่ม ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ในด้านเจตคติ วิชาสังคมศึกษามุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและการพัฒนาค่านิยมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

คุณธรรม หมายถึง หลักของความดี ความงาม ความถูกต้องและคุณภาพของบุคคล ซึ่งบุคคลยึดมั่นไว้เป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติจนเป็นนิสัย โดยกระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ตามหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ทางศาสนา และทางวัฒนธรรม ส่วนจริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อมนุษย์ ทั้งโดยส่วนตนและส่วนรวม เพราะจริยธรรมจะเป็นระบบพฤติกรรมและเจตคติของมนุษย์ ซึ่งจะเป็ปัจจัยพื้นฐานช่วยให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยและก้าวไปสู่การพัฒนาอย่างมีระบบ และค่านิยมเป็นลักษณะความเชื่อหรือกฎเกณฑ์ที่บุคคลยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนการพัฒนาค่านิยมที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนของประเทศ จะทำให้เยาวชนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของประเทศ อันจะนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม สังคมจะมีความเข้มแข็งในที่สุด

4) สังคมศึกษาจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียน ช่วยวางพื้นฐานการดำเนินชีวิตในสังคมให้แก่ผู้เรียน เพื่อสร้างผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของประเทศและสังคมโลกอย่างแท้จริง เมื่อพลเมืองของประเทศ

และของโลกมีคุณภาพแล้ว ย่อมเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศและโลกสู่ความเจริญและความมั่นคงต่อไป

3 สิ่งที่เราควรรู้ตามแนวไตรสิกขา

“ศีล” ซึ่งหมายถึงการประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่ว ๆ ไป ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนและไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็นศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 หรืออื่น ๆ อีก เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้น ๆ ทางกาย ทางวาจาของตน ที่เกี่ยวกับสังคม และส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่

“สมาธิ” ข้อนี้ได้แก่การบังคับจิตใจของตัวเองไว้ให้อยู่ในสภาพที่จะทำประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ ขอให้ตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่า “สมาธิ” ไว้ให้ถูกต้องโดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ฟังมาว่าสมาธินั้นคือจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่เหมือนท่อนไม้หรือมากกว่าเป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้น ไม่ใช่ความหมายอันแท้จริงของสมาธิ การกล่าวเช่นนี้มีหลักในพุทธวจนะนั่นเอง; พระองค์ทรงแสดงลักษณะของจิต ด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด คือคำว่า “กัมมณีย์” แปลว่า สมควรแก่การทำงานและคำนี้เป็นคำสุดท้ายที่ทรง แสดงลักษณะจิตที่เป็นสมาธิ

“ปัญญา” หมายถึงการฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดในสิ่งที่ตั้งปวงตามที่มีนัยเป็นจริง คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงได้ คือมันถูกแต่เพียงตามที่เราเข้าใจเอาเองหรือตามโลกสมมุติ มันจึงไม่ใช่ตามความจริง ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติเรียกว่าปัญญาสิกขา นี่ขึ้นอีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความรู้เข้าใจ ให้เห็นแจ้งในสิ่งที่ทั้งหลายตามที่เป็นจริงโดยสมบูรณ์

คำว่า “ความเข้าใจ” กับคำว่า “ความเห็นแจ้ง” นั้นในทางธรรมะแล้วไม่เป็นอันเดียวกัน. “ความเข้าใจ” นั้นอาศัยการคิดคำนึงด้วยการใช้เหตุผลบ้าง หรือการคาดคะเนเอาตามเหตุผลต่าง ๆ บ้าง ส่วน “ความเห็นแจ้ง” ไปไกลกว่านั้น คือต้องเป็นดังที่เราได้สัมผัสมาแล้ว ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาด้วยตนเอง หรือด้วยการมีจิตใจจดจ่อต่อเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยการเฝ้าเพ่งดูอย่างพินิจพิจารณา จนเกิดความรู้สึกระเบือนหายไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยน้ำใสใจจริง ไม่ใช่ด้วยการคิดเอาตามเหตุผล เพราะฉะนั้นปัญญา-สิกขาตามหลักของพุทธศาสนาจึงไม่ได้หมายถึงปัญญาที่ได้มาจากหลักของเหตุผล เหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษาวិชาการสมัยปัจจุบันแต่เป็นคนละอย่างทีเดียว

ปัญญาในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นแจ้งด้วยน้ำใสใจจริง ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาแล้ว โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง (spiritual-Experience) จนฝังใจแน่วแน่ไม่อาจลืมเลือนได้เพราะฉะนั้น การพิจารณาในทางปัญญาตามสิกขาข้อนี้จึงต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วในชีวิต ตนเองเป็นเครื่องพิจารณา หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นเรื่องที่มีน้ำหนักมาก พอที่จะทำให้ใจของเราเกิดความรู้สึกสลดสังเวช เบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเหล่านั้นได้จริง

ถ้าเราจะคิดไปตามแนวของเหตุผล ทำการวินิจฉัยลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทันทีสักเท่าไร ก็ตามมันก็ได้แค่ความเข้าใจ ไม่มีทางให้เกิดความสลดสังเวชได้ ไม่มีทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายในโลกได้ ขอให้เข้าใจว่ากิริยาอาการที่จิตใจเบื่อหน่าย คลายความอยากจากสิ่งที่เคยหลงรักนั้นแหละคือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้ หลักธรรมะได้บัญญัติไว้ชัดเจนทีเดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริง ๆ ก็ต้องเบื่อหน่ายจริง ๆ จะไปหยุดอยู่เพียงแคเห็นแจ้งนั้นไม่ได้ ความเบื่อหน่ายคลายความอยากในสิ่งนั้นจะต้องเกิดตามขึ้นมาทันควันอย่างแยกกันไม่ได้

ศีลสิกขา นั้นเป็นเพียงการศึกษาปฏิบัติ ในขั้นเตรียมเบื้องต้น เพื่อให้เรามีความเป็นอยู่ผาสุก อันจะช่วยให้จิตใจเป็นปกติ อาณิสสของศีลมีหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ อาณิสสอย่างอื่น ๆ เช่นว่าให้เป็นสุขหรือให้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์นั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมุ่งหมายโดยตรง ท่านมุ่งหมายโดยตรงถึงข้อที่จะให้เป็นที่เกิดที่เจริญของสมาธิ ศีลจะส่งเสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย ถ้าเรามีเครื่องรบกวนมาก จิตใจของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไร

สมาธิสิกขา คือการที่เราสามารถควบคุมจิตหรือใช้จิตของเราให้ทำหน้าที่ของมัน ให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด ในขั้นศีล มีความประพฤติดีทางกาย ทางวาจา ในขั้นสมาธิมีความประพฤติดีทางจิต คือ ไม่มีความคิดผิด ไม่เศร้าหมองไม่มีความฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน อย่างนี้เรียกสมาธิ

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับประโยชน์ทั่ว ๆ ไปในทางโลก สมาธิก็ยังเป็นของจำเป็นทุกกรณี ไม่ว่าเราจะทำอะไรถ้าไม่ทำด้วยใจที่เป็นสมาธิแล้ว ย่อมไม่ได้รับผลสำเร็จด้วยดี ท่านจึงจัดสมาธิไว้ในลักษณะของบุคคลที่เรียกว่า มหาบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นมหาบุรุษทางโลกหรือทางธรรม ล้วนแต่จำเป็นจะต้องมีสมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัวทั้งนั้น

แม้แต่เด็กนักเรียน ถ้าไม่มีจิตเป็นสมาธิแล้ว จะคิดเลขออกได้อย่างไร. สมาธิในทำนองนั้นเป็นสมาธิตามธรรมชาติ มันยังอยู่ในระดับอ่อน ส่วนสมาธิในทางหลักพุทธศาสนา ที่เรากำลังพูดถึงนี้ เป็นสมาธิที่เราได้ฝึกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่า ที่จะเป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น เมื่อฝึกกันสำเร็จแล้วจึงกลายเป็นจิตที่มีความสามารถ มีกำลัง มีคุณสมบัติพิเศษ อย่างอื่น ๆ มากมายเหลือเกิน

การที่คนเราสามารถถือเอาประโยชน์ จากสมาธิได้ถึงปานนี้เรียกว่ามนุษย์ได้ก้าวขึ้นมาถึง การรู้ความลับของธรรมชาติอีกขั้นหนึ่ง ข้อนี้หมายถึง การรู้วิธีบังคับจิต ให้มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่ามนุษย์ธรรมดาจะทำได้ ขั้นศีลยังไม่ถือว่าเป็นการอวดอุตริมนุสสธรรม แต่พอมาถึง ขั้นที่เป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ ท่านจัดเป็นอวดอุตริมนุสสธรรม ซึ่งพระภิกษุจะอวดไม่ได้ขึ้นอวดชื่อว่า ไม่เป็นพระที่ดีหรือถึงกับไม่เป็นพระเลยแล้วแต่กรณี

การได้มาซึ่งสมาธินี้เราต้องลงทุน อดทนศึกษาอบรมและปฏิบัติ จนเรามีสมาธิตามสมควร ที่จะมิได้ในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมากไปกว่ามนุษย์ธรรมดา ที่เขาได้ ๆ กันเพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าที่เขา มี เพราะฉะนั้น จึงขอให้สนใจไว้ อย่าถือว่าเป็นของครี โง่เขลา งบประมาณทันสมัยเลย มันยังคงเป็นของ

สำคัญที่สุด จึงต้องใช้กันอยู่เรื่อยไป และยิ่งในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลุดเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งต้องการสมาธิมากไปเสียกว่าครั้งพุทธกาลด้วยซ้ำไปอย่าไปหลงคิดว่า เป็นเรื่องไปวัดหรือเรื่องสำหรับคนวัด หรือของคนงมงายเลย

ถัดไปนี้ ก็ถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง สมาธิสิกขา กับ ปัญญาสิกขา พระพุทธเจ้าตรัสไว้เลยทีเดียว ว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง หมายถึงอาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิ ในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่ถ้าจิตมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง

ข้อนี้มีความแปลกประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง คือว่าเรื่องอะไร ๆ ที่เราอยากรู้ หรือปัญหาที่เราอยากจะ สະສາງนั้น ตามปกติมันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเราทั้งนั้น เราอาจจะไม่รู้สึกรู้สีกก็ได้ คือมันอยู่ใต้จิตสำนึก (Subconscious) เรื่อยไปตลอดเวลา ขณะที่เรากำลังจะສະສາງให้ออก มันไม่ออกเพราะเหตุว่าจิตใจขณะนั้น ยังไม่เหมาะสมที่จะສະສາງปัญหานั้นนั่นเอง ถ้าผู้ใดทำสมาธิที่ถูกต้อง คือให้มีลักษณะที่เรียกว่า “กมมณีย์” พร้อมที่จะปฏิบัติงานทางจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่ສະສາມอยู่ใต้จิตสำนึก นั้น มันจะมีคำตอบไหลออกมาเฉย ๆ อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย ต่อเนื่อง-จาก ขณะที่จิตเป็นสมาธินั้น

แต่ถ้าหากมันยังไม่ไหลออกมา เราก็ยังมีวิธีอื่นอีกอันหนึ่ง คือให้น้อมจิตไปสู่การพิจารณา ปัญหาที่เรา กำลังมืออยู่การพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิ ในลักษณะเช่นนี้เองเรียกว่าปัญญาสิกขา หรืออย่างน้อยก็ สงเคราะห์เข้าไปในปัญญาสิกขาในคืนวันที่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ปฏิจจนมุปบาท คือรู้อะไรเป็นอะไร ทอยยกันไปตามลำดับ ทั้งนี้ก็โดยสมาธิ อย่างที่กล่าวมาแล้ว พระองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องนี้ไว้อย่างละเอียด แต่รวมใจความแล้วก็ถือว่า ในขณะที่จิตเป็นสมาธิดีแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น ๆ

ทั้งหมดนี้เป็นการ แสดงให้เห็นว่า ปัญญากับสมาธินี้จะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอไป แต่ว่าอาการที่ปัญญา อาศัยสมาธินั้นบางทีเรามองไม่เห็นเลย เช่นเวลาที่เจียบสงัดเย็นสบายไม่มีอะไรบกวนใจ จิตเป็นสมาธิสดชื่นดี เราก็คิดอะไร ๆ ที่เป็นคำตอบของปัญหา ซึ่งติดค้างอยู่ในใจได้ เป็นต้น

แต่ในพุทธศาสนานั้น ท่าน แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับปัญญา ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือ ต้องมีสมาธิจึงจะมีปัญญา ต้องมีปัญญาก็จะมีสมาธิ ข้อนี้เป็นเพราะ ในการที่จะให้เกิดสมาธิ ยิ่งไปกว่าสมาธิตาม ธรรมชาตินั้น มันต้องอาศัยการต่าง ๆ ของจิต ที่จะบังคับมันอย่างไร จึงจะเกิดเป็นสมาธิขึ้นมาได้ ฉะนั้น คนมีปัญญา จึงสามารถมีสมาธิมากขึ้นได้ตามลำดับ เมื่อมีสมาธิมากขึ้น ปัญญาก็ยิ่งมีกำลังมากขึ้นตามกำลังเสริมซึ่งกันและกันไปในตัว

ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็จะต้องมีความเห็นแจ้ง และมีผลเป็นความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวช ถอยหลังออกมาจากสิ่งทั้งปวงที่เคยหลงรักหลงยึดถือ ถ้ายิ่งเข้าไปหาสิ่งทั้งปวงด้วยความหลงรัก ด้วยความยึดถือ ด้วยความหลงใหลแล้วไม่ใช่เป็นปัญญาของพระพุทธศาสนา ที่ว่าชะงักหรือถอยหลังนี้ไม่ใช่ทางกิริยาอาการ เช่น จะต้องจับสิ่งนั้น ส่งนี้ขว้างทิ้งหรือทุบตีให้แตกหักหรือว่าต้องวิ่งหนีเข้าป่าไป อย่างนี้ก็หาไม่ได้แต่หมายถึงชะงัก

ถอยหลัง ด้วยจิตใจโดยเฉพาะ คือมีจิตใจอย่งห่าง ออกจากการที่เคยตกเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงมาเป็นจิตใจที่อิสระ

ผลของความเบื่อหน่ายคลายความอยาก จากสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปฆ่าตัวตาย หรือเข้าป่าไปบวชเป็นฤๅษีแล้วเอาไฟจุดเผาสิ่งต่าง ๆ เสียให้หมด ภายนอกจะเป็นอย่างไรก็เป็นไปตามเรื่อง ยังคงเป็นไปตามเหตุผลตามความเหมาะสมแต่ภายในจิตใจนั้นย่อมเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสของสิ่งใดอย่างแต่ก่อนอีกต่อไป นี่คือนิสสังสของปัญญา ท่านใช้เรียกด้วยคำบาลีว่า “วิมุตติ” หมายความว่า หลุดพ้นจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะทาสของสิ่งที่เรารัก

แม้แต่สิ่งที่เราไม่รัก เราก็ตกเป็นทาสของมันเหมือนกันเป็นทาสตรงที่ต้องไปเกลี้ยมันมันเอง อยู่เฉย ๆ ไม่ได้หลุดส่าหไปเกลี้ยมัน ไปร้อนใจกับมัน มันบังคับเราได้เหมือนกับของที่เรารัก ที่อยู่ในลักษณะคนละอย่าง ฉะนั้น คำว่าเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมหมายถึงทั้งทางที่พอใจและไม่พอใจ ทั้งหมดนี้ แสดงว่า เราหลุด ออกจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง มาเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยอาศัยปัญญา

พระพุทธเจ้าท่านจึงได้วางหลักไว้สั้น ๆ ที่สุดว่า คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ท่านไม่เคยตรัสว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยศีลด้วยสมาธิ แต่บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เพราะมันทำให้หลุดออกมาจากสิ่งทั้งปวง การไม่หลุดก็คือ มีความไม่บริสุทธิ์สกปรกมีดมัวเราร้อน เมื่อหลุดก็จะมี ความบริสุทธิ์สะอาด-สว่างไสว แจ่มแจ้งและสงบเย็น มัน เป็นผลของปัญญาหรือเป็นลักษณะอาการที่ แสดงว่า ปัญญาได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ของมันถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายจงได้กำหนดพิจารณาสิกขาข้อที่ ๓ คือปัญญานี้ให้ดี ๆ ว่ามันมีอยู่อย่างไรและเป็นของสูงสุดเพียงไร

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ปัญญาที่ถอนตนออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวง โดยการทำลายอุปาทาน ๔ ประการเสียได้หมดสิ้น ความยึดติดทั้ง ๔ นั้นเป็นเหมือนกับเชือกที่ผูกมัดลุ่มเราไว้ ปัญญาที่เป็นเสมือนมีดที่ จะตัดสิ่งเหล่านั้นให้ขาดไปจนไม่มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเราไว้ให้ติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ได้อีกต่อไป

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ จะคงทนต่อการพิสูจน์หรือไม่ จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริง เหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่ ขอให้พิจารณาดู

เมื่อดูต่อไปอีก จะเห็นว่าหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ ไม่ค้านกับศาสนาไหนเลย ถ้าศาสนานั้น ๆ ต้องการจะแก้ปัญหิต่าง ๆ ที่เป็นความทุกข์ของมนุษย์กันจริง ๆ พุทธศาสนาย่อมไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาใด ๆ แต่มีอะไร ๆ มากไปกว่าศาสนาอื่น ๆ มีโดยเฉพาะก็คือ การปฏิบัติในทางปัญญา อันเป็นสิกขาข้อสุดท้ายเพื่อตัดความยึดมั่นทั้ง ๔ ประการ ปลดเปลื้องจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพันเป็นทาส หรือตกอยู่ในอำนาจของสิ่งทั้งปวงเช่นพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ หรือผีสิงเทวดา ข้อนี้แหละ ไม่มีศาสนาอื่นกล้าพอที่จะสอนให้เป็นอิสระสิ้นเชิง ฉะนั้น เราจงเข้าใจความสำคัญขอพระพุทธศาสนาไว้ให้ดี ๆ ดังที่กล่าวมา

เมื่อความจริงได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนาถ้าทำให้พิสูจน์ว่ามีอะไร ๆ ทุกอย่างที่ศาสนาอื่น ๆ มี และยังมีอะไรบางอย่าง มากไปกว่าที่เขามีกัน ฉะนั้นจะเห็นได้ทันทีว่าพุทธศาสนานี้เป็นของคนทั่วไป หรือเป็น

ศาสนาสากที่ใช้ได้กันคนทุกคน ทุกยุคทุกสมัย มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีสิ่งที่ต้องทำอย่างเดียวกัน คือต้องตัดกิเลสตัณหาที่เป็นตัวการสำคัญ หรือตัดความยึดติดที่ผิด ๆ นี้เสียให้ได้ นี่แหละ คือความหมายของความเป็นศาสนาสาก

ไตรสิกขา ใน ๓ หมวดนี้เมื่อเราปฏิบัติเรื่องศีลจนหมดเจตนาเป็นเครื่องเว้น เพราะหมดเจตนาที่จะทำผิดอีก หมวดของศีลจะเสมือนหายไป แต่นั่นเกิดเป็นความบริบูรณ์ของศีลที่ประกอบด้วยสมาธิและปัญญา

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ากล่าวถึงมรรคมีองค์ ๘ ในลักษณะย่อให้เหลือ ๒ จึงเกิดเป็นสมถะและวิปัสสนา แต่ท่านจะกำกับด้วยคำว่าเพราะศีลบริบูรณ์มาก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นรักษาศีลให้บริบูรณ์ไว้ จะทำให้ความทุกข์เดือดร้อนลดลงได้มากจากการไม่มุ้งมิ้งไม่เบียดเบียนใคร

เมื่อกล่าวถึงเหตุให้เกิดทุกข์ซึ่งก็คือสมุทัย ซึ่งอยู่ในระดับจิตใจในระดับตัณหาและอุปาทานนี้ ต้องอาศัยความตั้งมั่นของจิต จึงต้องอาศัยการฝึกความตั้งมั่น ตั้งแต่ระดับปฐมฌาน จนถึงฌานที่สูงๆ ขึ้นไปจนถึงอรุณฌาน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้กับพระอานนท์ว่าฌานตั้งแต่ระดับปฐมฌานจนถึงอรุณฌาน สามารถเข้าสู่มรรคผลนิพพานได้ทั้งหมด สารสำคัญคือขอให้เห็นการเกิดดับของสิ่งที่เข้าไปยึดถือ ซึ่งในที่สุดจิตจะเบื่อหน่ายและคลายกำหนด จากนั้นจะเกิดนิโรธขึ้นมาเองตามลำดับ ทีนี้ในขณะที่คนที่เคยซี้ซม้ายใจมัวใจที่จะไม่ทำผิดนั้น ความเด็ดเดี่ยว แก้วกล้าของจิตที่มีสัมมาสังกัปปะเริ่มทำงาน คือความดำริชอบที่จะพรากรอกออกจากกาม ไม่พยายาบาท และไม่เบียดเบียน สัมมาสัมปัตตคือการทำการงานชอบเป็นข้อของศีลข้อที่ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ ซึ่งในกรณีนี้เป็นข้อ ๒ เริ่มทำงาน ความอดทนอดกลั้นคือขันติเป็นธรรมเครื่องเผากิเลส เริ่มต้นเผากิเลสในช่วงแรกๆ คนๆ นั้นเดือดเนื้อร้อนใจจากไฟกิเลสที่เผาใจให้ทำตาม แต่เขาไม่ยอมอีกต่อไป ใช้ขันติเข้าสู่กิเลส ในที่สุดกิเลสจึงถูกเผาจนหมดอำนาจในที่สุด หลังจากนั้นจึงไม่ต้องมีเจตนาเป็นเครื่องเว้น จิตใจจึงโล่งสบาย ไม่ต้องเพียรละอกุศลหลายในระบิกายและวาจาอีก

เมื่อจิตได้ฝึกกำลังความแก้วกล้าในระดับศีลมาแล้วเป็นอย่างดี เราก็พบความจริงอย่างหนึ่งว่า ต่อให้ศีลบริบูรณ์เป็นคนดีอย่างไร ความทุกข์ในใจก็ยังคงมีอยู่ เช่นคนๆ หนึ่งเป็นคนดีมีศีลมีธรรม วันหนึ่งไปตรวจร่างกาย หมอบอกว่าคุณเป็นมะเร็งระยะสุดท้ายอยู่ได้อีกเดือนเดียว คน ๆ นั้นจะมีความทุกข์ไหม? ไม่ต้องสาธยายเลยว่าคุณคิดสารพัดจะพรั่งพรูออกมา จนถึงเวลาของมรรคในส่วนสมาธิคือมรรคองค์ที่ 6 องค์ที่ 7 และองค์ที่ 8 การทำงานตั้งมั่นภายในเพื่อเห็นความจริงจนถอดถอนให้ได้ จึงจะถึงที่สุดแห่งทุกข์

ในส่วนการดำเนินชีวิตประจำวันนั้นเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงอกุศลที่เกิดจากผัสสะการกระทบทั้งหลายจากทั้ง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสตลอดเวลาไม่ได้หยุด จึงต้องใช้สัมมาวายามะคือ ความเพียรชอบเข้ามาจัดการเป็นระดับต้นๆ ก่อน ในสัมมาวายามะ ข้อ 6.1 เพียรไม่ให้อกุศลเกิด ซึ่งก็ต้องดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทก่อน แต่หากเกิดอกุศลขึ้น ก็ใช้มรรคข้อ 6.2 ละอกุศลเข้ามาจัดการ ถ้าเป็นอกุศลที่ไม่รุนแรงก็พอที่จะจัดการได้ไม่ยาก แต่หากเป็นอกุศลแรงๆ เช่นมีคน มาด่าว่านินทาเรา หรือทะเลาะกับสามีหรือภรรยา เรื่องจะค้างอยู่ในใจไม่สามารถจัดการได้ ตรงนี้ ต้องยอมรับว่าความตั้งมั่นและกำลังไม่พอที่จะไม่ถลาลงไปในเนื้อเรื่อง จะเกิด

ความทุกข์ซ้ำแล้วซ้ำอีก จึงต้องเอาสัมมาวาทยามะข้อ 6.3 คือการเจริญกุศลเข้ามาช่วยบ้าง กุศลที่พระพุทธเจ้าสรรเสริญคือ อานาปานสติ ซึ่งเมื่อเราใช้อานาปานสติคือการเข้ารู้ลมหายใจเป็นเครื่องพยุ้งไว้ จะพบว่าในเบื้องต้นอาจจะยังไม่เกิดผลมากนัก แต่เมื่อใช้จนเชี่ยวชาญขึ้นบ่อย ๆ เนือง ๆ กำลังของสมาธิหรือความตั้งมั่นก็จะมากขึ้นเมื่อเรารู้ที่ลมหายใจ ที่แน่ ๆ จิตจะเข้าสู่อุเบกขาได้ง่ายขึ้น

4. สารสำคัญที่พระพุทธองค์ตรัสไว้

4.1 อารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจหรือทั้งสองอย่างที่เกิดขึ้น ภิกษุรู้ชัดว่าเป็นของหยาบๆ เป็นของที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น

แสดงว่าตลอดเวลาที่ภาวนามา เราจะเข้าไปรู้ด้วยว่าอารมณ์นั้นเกิดจากการปรุงแต่ง พุดกันจริง ๆ แล้ว ตรงนี้ภาวนาจนเห็นแล้วว่าเมื่อมีการปรุงแต่งให้ค่า (สังขาร) จะเกิดเป็นอารมณ์ชอบใจหรือไม่ชอบใจ คือเกิดวิญญานขึ้นมา ฟังอย่างนี้นึกภาพไม่ออก ให้ลองย้อนดูในมุกกลับกันก่อน

หากหลานคนหนึ่งซื้อเกมกตให้คุณยายในวันเกิด เพราะเด็กคนนั้นชอบเล่นเกมกต แล้วก็คิดว่าคุณยายต้องชอบแน่นอน ทันทีที่คุณยายเปิดกล่องของขวัญ คุณยายเกิดอารมณ์ชอบใจหรือไม่ ชอบใจในสิ่งนั้นไหม เพราะอะไร แน่นนอนที่สุดยายไม่มีความรู้สึกใด ๆ กับเกมกตเลย เพราะยายไม่ได้ให้ค่าใด ๆ กับเกมกตเลย จึงรู้สึกเฉยๆ ไข่ใหม่ คุณยายรู้สึกเฉยๆ กับเกมกต แปลว่า ยายภาวนาเก่งไข่ใหม่ เปล่า เราให้ดูเรื่องสังขารและวิญญานเท่านั้น (การให้ค่าปรุงแต่งและอารมณ์) เพราะหากเปลี่ยนเป็นซื้อหมากแทน ยายจะยิ้มเลย นั่นยายเกิดความพอใจขึ้นทันทีเลย แล้วคุณยายดับอารมณ์พอใจไว้ดูจะพริบตาไหม ไม่หрок ยายก็นั่งเฉยอย่างพอใจไป หรือถ้าหมากไม่ดี พลุแตก ยายก็เฉยด้วยความไม่พอใจ พอเข้าใจนะ ดังนั้นที่ชอบถามว่า ฉันเป็นคนไม่ค่อยมีอารมณ์อะไร ๆ เลย อย่างนี้อุเบกขาไข่ใหม่ก็อาจตอบว่าใช่ แต่มันไม่ได้หมายความว่าภาวนาได้ดีนะ เพราะต้องวัดกันตอนอารมณ์ที่เกิด ดับได้ไวแค่ไหนนะ ดูตัวอย่างคุณยายไว้ แต่ก็ดีระดับหนึ่งละ คืออย่าไปสุขไปทุกข์กับอะไรให้มันมากนัก ดังนั้นกรณีของคุณยาย เมื่อหลานซื้อหมากให้ยายจะพอใจเพราะยายให้ค่าเอาไว้ก่อนจึงเกิดอารมณ์พอใจ ถ้าไม่ให้ค่าก็ไม่เกิดอารมณ์พอใจหรือไม่พอใจ แต่ไปเกิดอารมณ์เฉยๆ การเฉยถือเป็นหนึ่งอารมณ์นะ เพราะยังมีการเกิดดับอยู่ แต่เราก็ฝึกอารมณ์นี้ไว้เป็นเครื่องอยู่สำหรับการเดินทางไปก่อน แล้วไปปล่อยอีกครั้ง แต่ถ้าเฉยๆ เพราะความไม่รู้มันไม่ดี เพราะจะส่งผลเป็นอวิชชาขุสสัย แต่หากอุเบกขาเกิดขึ้นจากการมีสติหรือการมีสมาธิ นั่นดี เพราะเป็นอุเบกขาที่เป็นความสุขสงบจากกามและอกุศล

4.2 แต่มีสิ่งโน้นที่ระงับและประณีตกล่าวคืออุเบกขา

จำได้นะว่าในสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นมรรคองค์ที่ 8 ในฉันทที่ 4 จิตเข้าสู่อุเบกขา เมื่อจิตเคยคุ้นกับอุเบกขาเขาจะมีทางเลือก ดังนั้นที่บอกไว้ว่าให้รู้ลมในชีวิตประจำวันไว้มาก ๆ เพราะจิตจะอยู่กับอุเบกขามากขึ้น และเมื่อรู้ลมเกิดสติสัมปชัญญะขึ้น จิตจะตั้งมั่นเห็นความจริง รวมถึงการปรุงแต่งนี้ด้วย เมื่อจิตเลือกที่จะอยู่กับอุเบกขาได้มากขึ้น ทุกข์ลดลงไหม ลดลงแน่ แล้วสุขแบบหยาบๆ แบบหลงตามอำนาจกิเลสลดลงไหม ลดลงเหมือนกัน และเมื่อความพอใจลดลงก็สงบเช่นกัน

4.3 อารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ ไม่เป็นที่ชอบใจ หรือทั้งสองอย่าง ย่อมดับไปเร็วเหมือนการกะพริบตาของคน ส่วนอุเบกขายังคงเหลืออยู่

การละอารมณ์ชอบใจหรือไม่ชอบใจได้ไฉนจะพริบตา จะทำได้นั้นต้องเกิดจากการฝึกอย่างต่อเนื่อง บ่อย ๆ เนื่อง ๆ เมื่อเดินทางมาถึงตรงนี้ ความทุกข์ลดลงมากแล้วนะ เราถึงตรงนี้รึยัง ต้องเอาดัชนีของ พระพุทธเจ้ามาเป็นตัววัด เวลาทะเลาะกับเจ้านาย ทะเลาะกับแฟน ลูกทำให้หัวเสีย ลูกค้าโทรมาต่อว่าเรื่อง สินค้าที่ส่งไปแบบสาดเสียเทเสีย ทันทียี่สิบหลังกลับหรือวางหูโทรศัพท์ อารมณ์อันเกิดจากการปรุงแต่งแบบ หยาบๆ ดับไปไฉนจะพริบตาใหม่? ทุกคนจะยิ้มๆ ใช้ใหม่ละ บางคนบอกฉันไม่ใช่พระอรหันต์นะ เดียวก่อนนี้ ยังไม่ใช่พระอรหันต์เลยนะ เพราะอะไร?

เราจะเห็นว่าหัวใจของอินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศนั้นคืออุเบกขา เมื่อจิตเดินทางเข้าสู่อุเบกขานั้นสังตจาก กามและอกุศลในจิตคือตัณหา นั้นส่งผลให้เกิดความสงบขึ้น จึงเกิดเป็นสุขจากความสงบ ดังนั้นธรรมชาติของ จิตตรابطใดที่ยังไม่รู้แจ้งอริยสัจ 4 เรื่องยึดเรื่องเกาะละไม่ต้องห่วงเสียว เจออะไรบ่อย ๆ ก็เอาไว้เป็นของถูกลด แล้วเมื่อละสิ่งปรุงแต่งที่หยาบๆ แล้วมาหาสิ่งที่ละเอียด ประณีตกว่า มีหรือจะไม่ยึด ดังนั้นการปฏิบัติถึงต้องใช้ ปัญญา หลักง่ายๆ เลย อะไรยังเกิดดับ นั้นไม่ใช่ที่พึงอันเกษม เพราะฉะนั้นเพื่อเดินทางเข้าสู่ที่สุดแห่งทุกข์อย่าง แท้จริง จึงต้องปฏิบัติตามพทพจนบพนี้ด้วย

“อานนท์...ส่วนภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนั้นแล้ว ย่อมได้เฉพาะซึ่งอุเบกขาว่า ถ้าไม่ควรมีและไม่พึงมีแก่เราก็ดึงต้องไม่มีแก่เรา สิ่งใดมีอยู่ สิ่งใดมีแล้วเราจะละทิ้งสิ่งนั้นเสียดังนี้ ภิกษุนั้นย่อมไม่เพลิตเพลิน ไม่พราสาสรเสรีญ ไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งอุเบกขานั้น เมื่อไม่เพลิตเพลิน ไม่พราสาสรเสรีญ ไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งอุเบกขานั้น วิญญูญของเธอก็ไม่เป็นธรรมชาติอาศัยซึ่งอุเบกขานั้น ไม่มีอุเบกขานั้นเป็นอุปาทาน อานนท์ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปริญพทาน แล”

ในมรรคมีองค์ 8 จะเห็นการปล่อยเป็นลำดับๆ จากการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของมรรค จะเห็นว่าเริ่มต้นจากการปล่อยอภุศลอย่างหายาบในมรรคองค์ที่ 3 4 และ 5 คือสัมมาวาจา สัมมาสัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ ศิลจะเกิดสมบุรณ์อย่างมีประสิทธิภาพได้ต้องมีปัญญาประกอบด้วย และปัญญาจะเป็นเครื่องกำกับ ส่วนมรรคองค์ที่ 2 สัมมาสังกัปปะ คือการละกาม พยาบาท เบียดเบียน หากเราจะฆ่าสัตว์นั้นก็คือการเบียดเบียน เราจะด่าคนที่เราโกรธแค้น นั่นก็คือความพยาบาท เราก็ใช้สัมมาวาจารวมกับการไม่พยาบาทในมรรคองค์ที่ 2 ดังนั้นหากเราเข้าใจในมรรคและปฏิบัติตามมรรคแล้วจะเห็นว่าความทุกข์ลดลงแน่ เมื่อลดลงอย่างเป็นกระบวนการ จะลดลงจนถึงที่สุด เมื่อละอภุศลแบบหายาบๆ ในข้อศีล ก็จะเริ่มมีจิตใจที่ผ่องใสขึ้น แต่ผ่องใสขึ้นนั้นก็ยังโลภ ยังโกรธ ยังหลงอยู่ เบื้องต่อไปก็ละบาปอภุศลในใจต่อไปด้วยสัมมาวายามะ มรรคองค์ที่ 6 ละอภุศล เจริญกุศล จนเมื่ออภุศลเบาบาง จิตจะตั้งมั่นแน่วแน่ เกิดเป็นสติที่เป็นสัมมาและสมาธิที่เป็นสัมมา

5. บทสรุป

สรุปการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา จะมีการเน้นคาถาด้านสังคมที่มีความต่อเนื่องกัน เน้นปัญหาและประเด็นทั้งใหญ่และย่อย ซึ่งเยาวชนควรต้องปฏิบัติได้ ปัญหาของแต่ละบุคคลและของสังคมจะช่วยให้หลักสูตรมีการผสมผสานอย่างมีเหตุผล อย่างเช่น 1) การถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นฐานที่เป็นมรดกของประเทศไทยให้แก่ผู้เรียน นิยามนี้เป็นการเน้นด้านเนื้อหา 2) สังคมศึกษา คือ เนื้อหาและวิธีการที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติ ศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ นิยามนี้เน้นด้านเนื้อหาเช่นกัน 3) สังคมศึกษา คือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาระบวนการคิดและการตัดสินใจเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคม นิยามนี้เน้นด้านสังคม

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

หมวดศีล คือ สัมมาวาจา-การพูดจาชอบ สัมมากัมมันตะ-การทำงานชอบ และสัมมาอาชีวะ- การเลี้ยงชีวิตชอบ หมวดสมาธิ คือ สัมมาวายามะ-ความเพียรชอบ สัมมาสติ-ความระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ-ความตั้งใจมั่นชอบ หมวดปัญญา คือ สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ

6. เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา. (2518). *การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย.
- ประเวศ วสี, ศ.น.พ. (2542). *ธรรมิกสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2542). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. (2538). *ธัมมิกสังคมนิยม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การมีเหตุผลรู้จักวิเคราะห์และแก้ปัญหาในการสอน

Reasonable Having and Analyze to solve Problems for working

กิตติวัชร เกษมใส¹

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี¹

Kittiwat Kasemsai¹

Master of Arts students Department of Social Development ¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College¹

บทคัดย่อ

เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวนปัญญาแต่ละด้านต่างกัน การจัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่ส่งเสริมเขาวนปัญญาหลายๆ ด้าน มิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเขาวนปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นเช่นในอดีต เรามักจะมีการเน้นการพัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์หรือด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ อันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเขาวนปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มีเขาวนปัญญาด้านอื่นสูงจะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนาในด้านที่ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็นพิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้าน จะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านพร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพหรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

คำสำคัญ: การมีเหตุผล, รู้จักคิดวิเคราะห์, การแก้ปัญหา

Abstract

Whatever for each learner who have some different wiz. So that, learning management should have more complex but not emphasize on any part only. The former period we emphasize for language and MetaMetrics or for some reasonable about logic. There were been developing for left side brain then cannot take learners developing their wisdom for others. Especially for those who have the wiz more than others and then they will be good for their development for their skill. So, management for many activities for several wisdom will be

helped all of them get a good chance and develop themselves for excellence and be enable also.

Keywords: Reasonable, Analyze, solve Problems.

1. บทนำ

การมีเหตุผลรู้จักคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา หมายถึง การคิดอย่างมีเหตุผล เป็นการสำรวจ ตรวจสอบความต้องการหรือความสนใจของตนเองสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง หมายความว่า ให้สามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ในสภาพความเป็นจริง สามารถวิจัยเชิงปฏิบัติการ และสืบค้นหาความรู้ด้วยตนเอง

การคิดอย่างมีเหตุผล คือ วิธีการเน้นการประเมินตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ชัดเจน รู้จุดเด่นจุดด้อยพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นการประเมินตามสภาพจริงและใช้แฟ้มสะสมงานช่วย

อนึ่งการรู้จักคิดวิเคราะห์ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา มีวิธีการที่นักศึกษาเพื่อเพิ่มทักษะในการคิด ดังนี้

1.1 การรู้จักคิดวิเคราะห์แบบแก้ปัญหา หรือเรียนตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ หรือ วิธีเรียนรู้คิดวิเคราะห์แบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้และคิดวิเคราะห์ที่คล้ายกันมาก คือ เริ่มจากการรู้จักปัญหา ก่อน แล้วคิดตั้งสมมติฐานว่าปัญหาคืออะไร ที่มาของปัญหามาจากอะไร จากนั้นก็เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลและนำผลสรุปนั้นไปใช้ตามลำดับ คือ สมุทัย เป็นเหตุที่มาของ ทุกข์ คือความไม่สบายกาย วาจาใจ, มรรค เป็นเหตุข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทางกาย วาจาใจ ส่งผลให้เกิดเป็น นิโรธ คือความดับทั้งปวง

1.2 การคิดวิเคราะห์แบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธีแก้ปัญหาเพื่อช่วยให้ผู้เรียนแสวงหาคำตอบ ทั้งนี้โดยกระทำสืบเนื่องไปตามขั้นตอนที่สำคัญ คือการเข้าใจปัญหา พิสูจน์หลักการและตัดสินข้อสรุปต่าง ๆ แล้วนำผลสรุปไปใช้

1.3 การรู้จักคิดวิเคราะห์แบบอุปนัย เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ได้รับฟังการอธิบายจากข้อเท็จจริง หรือสิ่งที่มองเห็นได้ หรือให้ผู้เรียนทำการทดลอง แล้วตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาภายหลัง

1.4 การคิดวิเคราะห์แบบหน่วย เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนทำการค้นคว้าหาข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ โดยทำกันเป็นกลุ่ม จากนั้นให้นำมารายงานให้เพื่อนฟังในชั้นเรียน

1.5 การคิดวิเคราะห์แบบระดมสมอง เป็นวิธีการคิดและเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนช่วยกันคิดวิเคราะห์ ช่วยกันอภิปรายปัญหา หาข้อสรุปจากประเด็นปัญหา ที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันคิดขึ้น

1.6 การคิดวิเคราะห์แบบทำโครงการ เป็นวิธีการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสนใจที่จะศึกษาค้นคว้า โดยทำเป็นโครงการ แล้วเขียนรายงานหรือภาคินิพนธ์เสนอต่อผู้สอน

1.7 การคิดวิเคราะห์แบบบูรณาการ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนทำกิจกรรมวิชาใดวิชาหนึ่ง ผสมผสานกับวิชาอื่น ๆ ด้วย เช่น ผู้เรียน เรียนวิชาภาษาไทย ก็ให้ทำกิจกรรมทั้งวิชาภาษาไทย และทำกิจกรรมในรายวิชา สังคมศึกษา ศิลปะศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ไปพร้อม ๆ กันด้วย หรือเป็นวิธีการคิดวิเคราะห์และมีการพัฒนาไปทุกด้านพร้อม ๆ กัน คือ พัฒนาการทั้งทางกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนรู้ เราอาจจะได้รับความรู้ได้โดยหลายวิธี ทั้งการสอนทางไกลและการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ประกอบการเรียนรู้ในห้องเรียนนั้นได้ผลดีทีเดียว แต่กระนั้นสำหรับผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่ยังไม่มีทักษะในการคิดและเรียนรู้ด้วยตนเอง ครูผู้สอนก็มีส่วนช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะการเรียนรู้และการวิจัยอย่างเป็นอิสระเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดทักษะของแต่ละคนต่อไป ผู้เรียนจะมีสมรรถนะดังกล่าวก็ต่อเมื่อได้มีปฏิสัมพันธ์ทางปัญญากับครูหรือครูพี่เลี้ยงสักกระยะหนึ่ง มีผู้ใดบ้างไหมที่ยังจำได้ถึงครูคนหนึ่งผู้รู้วิธีทำให้เราหยุดคิด ผู้ทำให้เราอยากจะทำอะไรสักหน่อย เพื่อให้เข้าใจในบางเรื่องอย่างทะลุปรุโปร่ง ในบางครั้งชีวิตเรานั้นเรามีเรื่องสำคัญที่จะต้องตัดสินใจมีใครบ้างไหมที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่ตนเองเรียนอยู่ โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะไม่มากนักน้อย

งานของครูผู้สอนนั้น ไม่ใช่มีเพียงถ่ายทอดข้อมูล หรือแม้กระทั่งความรู้เท่านั้น แต่ครูจะต้องนำเสนอความรู้ ในลักษณะของการเสนอปัญหาในบริบทใดบริบทหนึ่ง และเสนอปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวย่างถูกต้อง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำวิธีการแก้ปัญหาไปใช้กับเรื่องอื่น ๆ ได้ต่อไป

ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมงานนั้น เรามุ่งเน้นด้านการพัฒนาบุคลิกภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่ โดยเน้นในด้านการพึ่งตนเอง เมื่อมองในแง่นี้อ่านางในตัวครูดูจะเป็นเรื่องขัดกันในตัวเองเสมอ เพราะไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าครูเป็นผู้แสดงอำนาจ แต่เป็นการยอมรับโดยเสรีว่าความรู้ที่ได้รับเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ภาระหน้าที่ของครูในฐานะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอาจวิวัฒนาการไป แต่ครูยังจะมีบทบาทอันสำคัญอยู่เสมอ เพราะจะเป็นผู้ให้คำตอบสำหรับคำถามต่าง ๆ หากปราศจากครูแล้ว นักเรียนจะไม่สามารถเรียนรู้จนประสบผลสำเร็จได้แต่อย่างใด นอกจากนี้ในสังคมสมัยใหม่นั้น มีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ คือ ครูต้องช่วยให้นักเรียนสร้างวิจารณญาณของตนเองและให้มีความรู้สึกรับผิดชอบตัวเอง เพื่อสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงใดบ้างและปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นั่นก็คือการเรียนรู้ต่อไปตลอดจนชีวิตและในเมื่อนักเรียนมีโอกาสฝึกฝนและซักถามครู ก็จะสามารถพัฒนาวิจารณญาณของตนได้ในที่สุด

สรุปได้ว่า เพื่อนผู้ร่วมงานจึงเป็นตัวอย่างที่ดีอย่างยิ่งแก่เด็กนักเรียนในเรื่องความอยากรู้อยากเห็น ความมีใจกว้างพร้อมที่จะนำสมมติฐานไปลองปฏิบัติ และการยอมรับข้อผิดพลาดของตน และที่สำคัญที่สุด คือ ครูต้องสอนให้นักเรียนในผู้

2. ทฤษฎีพื้นฐานการจัดการเรียนรู้ในแก้ปัญหาในการสอน

ถนอมพร เลหาจรัสแสง ได้กล่าวทฤษฎีการเรียนรู้และจิตวิทยาการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับการออกแบบสื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษา มีดังนี้

1) **ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)** เป็นทฤษฎีซึ่งเชื่อว่าจิตวิทยาเป็นเสมือนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ของพฤติกรรมมนุษย์ (Scientific Study of Human Behavior) และการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมภายนอก นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimuli and Response) เชื่อว่าการตอบสนองต่อสิ่งเร้าของมนุษย์จะเกิดขึ้นควบคู่กันในช่วงเวลาที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นพฤติกรรมแบบแสดงอาการกระทำ (Operant Conditioning) ซึ่งมีการเสริมแรง (Reinforcement) เป็นตัวการ โดยทฤษฎีพฤติกรรมนิยมนี้จะไม่พูดถึงความนึกคิดภายในของมนุษย์ ความทรงจำ ภาพความรู้สึก โดยถือว่าคำเหล่านี้เป็นคำต้องห้าม (Taboo) ซึ่งทฤษฎีนี้ส่งผลต่อการเรียนการสอนที่สำคัญในยุคนั้น ในลักษณะที่การเรียนเป็นชุดของพฤติกรรมซึ่งจะต้องเกิดขึ้นตามลำดับที่แน่ชัดการที่ผู้เรียนจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้นจะต้องมีการเรียนตามขั้น ตอนเป็นวัตถุประสงค์ ๑ ไป ผลที่ได้จากการเรียนขั้นแรกนี้จะเป็พื้นฐานของการเรียนในขั้นต่อ ๆ ไปในที่สุด

สื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษาที่ออกแบบตามแนวคิดของทฤษฎีพฤติกรรมนิยมนี้จะมีโครงสร้างของบทเรียนในลักษณะเชิงเส้นตรง (Linear) โดยผู้เรียนทุกคนจะได้รับการนำเสนอเนื้อหาในลำดับที่เหมือนกันและตายตัว ซึ่งเป็นลำดับที่ผู้สอนได้พิจารณาแล้วว่าเป็นลำดับการสอนที่ดีและผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด นอกจากนั้นจะมีการตั้งคำถาม ๑ ผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอโดยหากผู้เรียนตอบถูกก็จะได้รับการตอบสนองในรูปผลป้อนกลับทางบวกหรือรางวัล (Reward) ในทางตรงกันข้ามหากผู้เรียนตอบผิดก็จะได้รับการตอบสนองในรูปของผลป้อนกลับในทางลบและคำอธิบายหรือการลงโทษ (Punishment) ซึ่งผลป้อนกลับนี้ถือเป็นการเสริมแรงเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่ต้องการ สื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษาที่ออกแบบตามแนวคิดของทฤษฎีพฤติกรรมนิยม จะบังคับให้ผู้เรียนผ่านการประเมินตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามจุดประสงค์เสียก่อนจึงจะสามารถผ่านไปศึกษาต่อยังเนื้อหาของวัตถุประสงค์ต่อไปได้ หากไม่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ผู้เรียนจะต้องกลับไปศึกษาในเนื้อหาเดิมอีกครั้งจะกว่าจะผ่านการประเมิน (ถนอมพร เลหาจรัสแสง, 2560 : 15-16)

2) **ทฤษฎีปัญญานิยม (Cognitivism)** เกิดจากแนวคิดของชอมสกี (Chomsky) ที่ไม่เห็นด้วยกับสกินเนอร์ (Skinner) บิดาของทฤษฎีพฤติกรรมนิยม ในการมองพฤติกรรมมนุษย์ไว้ว่าเป็นเหมือนการทดลองทางวิทยาศาสตร์ ชอมสกีเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องของภายในจิตใจมนุษย์ไม่ใช่ผ้าขาวที่เมื่อใส่สีอะไรลงไปก็จะกลายเป็นสีนั้น มนุษย์มีความนึกคิด มีอารมณ์ จิตใจ และความรู้สึกภายในที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการออกแบบการเรียนการสอนก็ควรที่จะคำนึงถึงความแตกต่างภายในของมนุษย์ด้วย ในช่วงนี้มีแนวคิดต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับการจำ (Short Term Memory , Long Term Memory and

Retention) แนวคิดเกี่ยวกับการแบ่งความรู้ออกเป็น 3 ลักษณะคือ ความรู้ในลักษณะเป็นขั้นตอน (Procedural Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่อธิบายว่าทำอะไรและเป็นองค์ความรู้ที่ต้องการลำดับการเรียนรู้ที่ชัดเจน ความรู้ในลักษณะการอธิบาย (Declarative Knowledge) ซึ่งได้แก่ความรู้ที่อธิบายว่าคืออะไรและความรู้ในลักษณะเงื่อนไข (Conditional Knowledge) ซึ่งได้แก่ความรู้ที่อธิบายว่าเมื่อไร และทำไมซึ่งความรู้ 2 ประเภทหลังนี้ ไม่ต้องการลำดับการเรียนรู้ที่ตายตัว

ทฤษฎีปัญญานิยมนี้ส่งผลต่อการเรียนการสอนที่สำคัญในยุคนั้น กล่าวคือทฤษฎีปัญญานิยมทำให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบในลักษณะสาขา (Branching) ของคราวเดอร์ (Crowder) ซึ่งเป็นการออกแบบในลักษณะสาขา หากเมื่อเปรียบเทียบกับบทเรียนที่ออกแบบตามแนวคิดของพฤติกรรมนิยมแล้ว จะทำให้ผู้เรียนมีอิสระมากขึ้นในการควบคุมการเรียนรู้ด้วยตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีอิสระมากขึ้นในการเลือกลำดับของการนำเสนอเนื้อหาบทเรียนที่เหมาะสมกับตน สื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษาที่ออกแบบตามแนวคิดของทฤษฎีปัญญานิยมก็จะมีโครงสร้างของบทเรียนในลักษณะสาขาอีกเช่นเดียวกัน โดยผู้เรียนทุกคนจะได้รับการเสนอเนื้อหาในลำดับที่ไม่เหมือนกัน โดยเนื้อหาที่จะได้รับการนำเสนอต่อไปนั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ

3) ทฤษฎีโครงสร้างความรู้ (Scheme Theory) ภายใต้ทฤษฎีปัญญานิยม (Cognitivism) นี้ยังได้เกิดทฤษฎีโครงสร้างความรู้ (Scheme Theory) ขึ้นซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าโครงสร้างภายในของความรู้ที่มนุษย์มีอยู่นั้นจะมีลักษณะเป็นโหมดหรือกลุ่มที่มีการเชื่อมโยงกันอยู่ ในการที่มนุษย์จะรับรู้อะไรใหม่ ๆ นั้นมนุษย์จะนำความรู้ใหม่ ๆ ที่เพิ่งได้รับนั้นไปเชื่อมโยงกับกลุ่มความรู้ที่มีอยู่เดิม (Pre-existing Knowledge) รุเมลฮาร์ทและออโทนี (Rinehart and OR tony, 1977) ได้ให้ความหมายของคำ โครงสร้างความรู้ไว้ว่าเป็นโครงสร้างข้อมูลภายในสมองของมนุษย์ซึ่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวัตถุ ลำดับเหตุการณ์ รายการกิจกรรมต่าง ๆ เอาไว้ หน้าที่ของโครงสร้างความรู้ก็คือ การนำไปสู่การรับรู้ข้อมูล (Perception) การรับรู้ข้อมูลนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากขาดโครงสร้างความรู้ (Schema) ทั้งนี้ก็เพราะการรับรู้ข้อมูลนั้นเป็นการสร้างความหมายโดยการถ่ายโอนความรู้ใหม่เข้ากับความรู้เดิม ภายในกรอบความรู้เดิมที่มีอยู่และจากการกระตุ้นโดยเหตุการณ์ หนึ่ง ๆ ที่ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้นั้น ๆ เข้าด้วยกัน การรับรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ เนื่องจากไม่มีการเรียนรู้ใดที่เกิดขึ้นได้โดยปราศจากการรับรู้ นอกจากโครงสร้างความรู้จะช่วยในการรับรู้และการเรียนรู้แล้วนั้น โครงสร้างความรู้ยังช่วยในการระลึก (Recall) ถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เราเคยเรียนรู้มา (Anderson, 1984)

การนำทฤษฎีโครงสร้างความรู้มาประยุกต์ใช้ในการสร้างโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จะส่งผลให้ลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงกันไปมา คล้ายใยแมงมุม (Webs) หรือบทเรียนในลักษณะที่เรียกว่า บทเรียนแบบสื่อหลายมิติ (Hypermedia)

สรุปได้ว่า ในการออกแบบสื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษาจึงจำเป็นต้องนำแนวคิดของทฤษฎีต่าง ๆ มาผสมผสานกันเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะและโครงสร้างขององค์ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเพียงทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งทั้งนี้เพื่อให้ได้สื่อการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ ตอบสนองต่อวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันและตอบสนองลักษณะโครงสร้างขององค์ความรู้ของสาขาวิชาต่าง ๆ ที่แตกต่างกันนั่นเอง

3. องค์ประกอบพื้นฐานการจัดการเรียนรู้ในแก้ปัญหาในการสอน

การเรียนการสอนเป็นวิธีการเชิงระบบ สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีการเชิงระบบ ในขณะที่กระบวนการจัดการมีความหมายในเชิงการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ตามขั้นตอนการดำเนินการ ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนจึงหมายถึงวิธีการหรือกลวิธีในการใช้ความพยายามของครูที่จะดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามขั้นตอนที่วางแผนไว้ให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น ต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับหลักการ ทฤษฎี ความก้าวหน้าทางวิชาการ ผู้เรียน ผู้สอน สื่อรูปแบบวิธีการการสอน การวัดและการประเมินผล ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะที่สอนได้อย่างดี

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 21) ได้ระบุว่า ครูผู้สอนและผู้จัดการศึกษาจะต้องสนับสนุนผู้เรียนโดยแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะ ผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ช่วยเหลือส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียนในการแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตน การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะมุ่งปลูกฝังด้านปัญญา พัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณแล้ว ยังมุ่งพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ โดยการปลูกฝังให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเองเข้าใจตนเองเห็นอกเห็นใจผู้อื่นสามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเรื่องความขัดแย้งทางความคิดและการกระทำของตัวบุคคล องค์การและสังคมเน้นการเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์หาทางแก้ไข โดยเฉพาะศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรณีพิเศษโดยการเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ นั้นผู้สอนต้องจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1. มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย
2. ต้องคำนึงถึงพัฒนาการด้านร่างกายและสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ความสนใจและความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง
3. ควรใช้รูปแบบหรือวิธีการที่หลากหลาย
4. เน้นการเรียนการสอนตามสภาพจริง
5. การเรียนรู้ด้วยตนเอง
6. การเรียนรู้ร่วมกัน

7. การเรียนรู้จากธรรมชาติ
8. การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
9. การเรียนรู้แบบบูรณาการ
10. การเรียนรู้คู่คุณธรรม
11. ใช้กระบวนการจัดการ
12. ใช้กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
13. ใช้กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้
14. ใช้กระบวนการเนื้อหาและกระบวนการต่าง ๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ เรียนรู้ในลักษณะรวม
15. ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

ลัดดา ศิริพันธุ์ (2558 : 16-18) ได้ให้ความหมายและแนวในการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้
แนวทางในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน สำหรับครูมี 4 ประการคือ

1. พร้อมให้ความช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คือ ความสามารถที่ครูเดินรอบ ๆ ห้องเรียนตลอดเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในสถานการณ์ได้ทันทีแต่ต้องหลีกเลี่ยงการขัดจังหวะการเรียนการสอน
2. การทำงานหลาย ๆ งานได้พร้อม ๆ กันในเวลาเดียวกัน คือความสามารถที่ครูจะทำกิจกรรมมากกว่าหนึ่งในเวลาเดียวกัน เช่นการจัดการเป็นกลุ่มหรือเฉพาะบุคคล
3. ความถี่ไหลระหว่างการจัดการเรียนการสอน คือความสามารถที่ครูจะจัดบทเรียนที่ทำให้นักเรียนชนะอุปสรรคและปัญหา และให้นักเรียนเห็นถึงการเตรียมความพร้อมของครูผู้สอน
4. ให้งานหลากหลายและท้าทาย คือความสามารถที่ครูจะจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายท้าทายความสามารถของนักเรียน

ดังนั้น การสอนจึงหมายถึง การจัดสถานการณ์ (Situation) สภาพการณ์ (Activities) เพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดประสบการณ์ (Experience) ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) นอกจากนี้การสอนยังส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามในด้านกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา รวมทั้งความสามารถด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น จนสามารถดำรงชีพได้อย่างราบรื่นเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม และนอกจากนี้การสอนยังมีความหมายอีก 2 ประการ คือ

1. ความหมายอย่างแคบ คือการกระทำอันเป็นการอบรม สั่งสอนนักเรียนตามสถานศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป

2. ความหมายอย่างกว้าง คือการจัดสภาพการณ์ หรือจัดกิจกรรมอันเป็นการวางแผนการที่จะทำให้การเรียนรู้ของผู้เรียนดำเนินไปด้วยความสะดวกรวมทั้งการเรียนรู้ที่เป็นแบบฉบับต่าง ๆ หรือจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบใด ๆ

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนจึงหมายถึง การจัดองค์ประกอบของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กันที่ผู้สอนต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียนจะทำให้การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลโดยในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืนตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะที่สอนได้อย่างดี เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ มีองค์ประกอบ ดังนี้

3.1 ทรัพยากรวิธีการสอน จากการที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายการจัดการเรียนการสอนไว้มากมาย ดังนั้น ในการศึกษาถึงความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอนในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้จำแนกแนวคิดออกเป็น 4 ประการด้วยกันคือ

1. ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน
2. ด้านการบริหารทั่วไป
3. ด้านการจัดครูผู้สอน
4. ด้านการอำนวยความสะดวก

ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน ปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สภาพสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การกำหนดเนื้อหาวิชาที่เรียนต้องเป็นเนื้อหาที่ถูกต้องและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

จินตนา ยูนิพันธ์ (2527 : 135) ได้กำหนดแนวทางในการคัดเลือกเนื้อหาวิชาไว้ ดังนี้

1. ความตรงและความสำคัญของเนื้อหา หมายถึง ความถูกต้องมีความเป็นแก่นสาร
2. ความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนนำไปใช้ประโยชน์ในสังคมได้

3. ความสมดุลระหว่างความกว้างและความลึก หมายถึง เนื้อหาวิชาที่เลือก ควรครอบคลุมสิ่งที่ผู้เรียนควรรู้ทั้งหมด ในขณะเดียวกันก็มีความลึกซึ่งในบางเรื่องของเนื้อหาวิชา โดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและรายวิชาเป็นหลัก

4. สามารถสนองจุดมุ่งหมายได้อย่างกว้างขวาง เนื้อหาสาระที่เลือกกำหนดในรายวิชาควรเป็นเนื้อหาสาระที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ โดยผู้เรียนเกิดความรู้ มีเจตคติ และทักษะอย่างเพียงพอ

5. ความสอดคล้องกับบุคลิกภาพในการเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียน หมายถึง การเลือกเนื้อหาวิชาควรพิจารณาประสบการณ์การเรียนรู้เดิม พื้นฐานเดิมของผู้เรียน เพื่อจะได้กำหนดเนื้อหาวิชาได้สอดคล้องกับที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการช่วยเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ ดีขึ้น

6. ความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน การเรียนรู้ของผู้เรียนจะได้ผลดีนั้นต้องเกิดขึ้นจากความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเอง ดังนั้น ในการพิจารณากำหนดคัดเลือกเนื้อหาวิชาผู้สอนควรคำนึงถึงองค์ประกอบเหล่านี้ ตลอดจนการก่อให้เกิดแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในเนื้อหาวิชาดังกล่าว

3.2 เทคนิควิธีการสอน เทคนิควิธีการสอน หมายถึง กระบวนการที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เวลาและความพยายามน้อยที่สุดทั้งผู้เรียนและผู้สอน หากวิธีสอนไม่ดีก็จำเป็นต้องใช้เวลานานที่จะเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ และเกิดความเหน็ดเหนื่อยเกิดความจำเป็น ดังนั้น วิธีสอนจึงมีความสำคัญมากในการสอนนั้นจะเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้ (เอกชัย บุตรลับ, 2537 : 257-260)

1. ผู้สอน บุคลิกภาพและความสามารถของผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้สอนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของคนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน รู้จักเลือกและปรับปรุงเทคนิควิธีสอนให้เหมาะสม มิใช่ใช้วิธีการสอนแต่เพียงอย่างเดียวตลอดไป ควรดัดแปลงแก้ไขวิธีการสอนโดยใช้หลาย ๆ วิธีเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ให้มากที่สุด

2. ผู้เรียนมีความสำคัญมากเพราะเป็นผู้มารับความรู้ เป็นผลผลิตขั้นสุดท้ายของการสอน ผู้เรียนมีความสามารถในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันผู้เรียนบางคนเมื่อครูสอนก็สามารถเรียนรู้ได้ทันทีบางคนไม่เกิดการเรียนรู้เลย ฉะนั้นในการให้การศึกษาจึงมีการสอนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม เพื่อส่งเสริมความสามารถของผู้เรียนที่ต่างกัน ซึ่งผู้สอนจะต้องเลือกเทคนิควิธีสอนตลอดจนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีความหมายต่อผู้เรียน และเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ และความสามารถตามวัยของผู้เรียนด้วย

3. เนื้อหาวิชา นอกจากผู้สอนจะคำนึงถึงตัวผู้เรียนแล้วในการสอนแต่ละครั้งครูยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของปริมาณเนื้อหาวิชาที่จะสอนภายในเวลาที่กำหนด ครูบางคนกลัวว่าสิ่งที่ตนเตรียมมาจะหมดเวลาเสียก่อนจึงมักเตรียมเนื้อหามาก ๆ และพยายามสอนให้จบเนื้อหาที่เตรียมมาจนผู้เรียนรับไม่ได้หรือสับสน ในที่สุดจะไม่เข้าใจหรือจดจำอะไรไม่ได้เลย นอกจากนี้การลำดับเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญมากทุกบททุกตอนจะต้องเป็นไปตามลำดับความยากง่าย

4. เวลาในการสอนครั้งหนึ่ง ๆ อาจแบ่งเวลาออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

4.1 การเตรียมความพร้อม ความพร้อมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการเรียนการสอน ถ้าปราศจากความพร้อมแล้วการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ยากหรือถ้าหากจะเกิดก็เป็นไปอย่างผิวเผิน การเตรียมความพร้อมนอกจากจะทำได้โดยการสร้างความสนใจแล้ว ยังรวมไปถึงการประเมินความรู้ของผู้เรียนก่อนที่จะสอนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การเตรียมความพร้อมจะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ แต่เวลาที่ใช้ในส่วนนี้ก็ไม่ควรจะมากเกินไป ถ้าเป็นการสอนที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้เรียนควรใช้เวลาสำหรับการเตรียมความพร้อมหรือนำเข้าสู่บทเรียนประมาณร้อยละ 10 ของเวลาที่ใช้สอนทั้งหมด แต่ถ้าเป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะ ควรใช้เวลาสำหรับการเตรียมความพร้อมโดยการอธิบายสิ่งที่พื้นฐานเบื้องต้นประมาณร้อยละ 15 ของเวลาทั้งหมด

4.2 การให้เนื้อหาสาระใหม่ ถ้าเป็นการสอนเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ เวลาของการสอนจะถูกใช้ไปประมาณร้อยละ 65 ของเวลาทั้งหมดแต่ถ้าการสอนเกี่ยวกับทักษะควรใช้เวลาสำหรับการสาธิตให้ดูประมาณร้อยละ 25 ของเวลาทั้งหมด

4.3 การสร้างเสริมทักษะ มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและทักษะในสิ่งที่เรียนมาแล้วดียิ่งขึ้นถ้าเป็นการสอนความรู้ ควรใช้เวลาสำหรับการสร้างเสริมทักษะประมาณร้อยละ 25 ของเวลาทั้งหมดแต่ถ้าเป็นการสอนเพื่อให้เกิดทักษะควรใช้เวลาประมาณร้อยละ 60 ของเวลาทั้งหมด

4.4 กิจกรรมการสนับสนุนก่อนที่จะสิ้นสุดการเรียนการสอน ได้แก่ การสรุปบทวน เพื่อเป็นการย้ำให้เกิดความเข้าใจหรือสามารถนำเอาหลักการต่าง ๆ ไปใช้อาจมีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อทราบความก้าวหน้าของผู้เรียน

5. การดำเนินการสอน เป็นกลวิธีที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้รวดเร็วซึ่งในการสอนครั้งหนึ่ง ๆ ครูอาจใช้วิธีการสอนหลายวิธีประกอบกันก็ได้ เพื่อให้การดำเนินการสอนบรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

6. สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ครูใช้เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเรียนง่ายขึ้น ครูก็สอนง่ายได้ผล และผู้เรียนเกิดความสุข ครูจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาและต้องทดลองใช้ดูเพื่อให้แน่ใจว่า สื่อการเรียนการสอนนั้นสามารถใช้การได้ดี ถ้ามีข้อบกพร่องจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไขได้ทันเวลาที่เพื่อการเรียนการสอนจะได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยตามแผนการที่วางไว้

7. การวัดผล ทำให้ครูทราบว่าผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่ครูสอนแล้วหรือไม่ ตลอดจนเป็นเครื่องบอกให้ทราบเกี่ยวกับการสอนของครูตั้งแต่เริ่มต้นว่าควรแก้ไขประการใดหรือไม่

ดังนั้น เนื้อหาวิชาและวิธีการสอนนั้น จัดได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง เพราะเนื้อหาในรายวิชาแต่ละวิชานั้น เป็นองค์ประกอบของการศึกษาที่กำหนดถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่จำเป็น ที่ต้องการเพื่อให้เกิดกับผู้เรียน และนอกจากนี้ยังเป็นแนวทางกำหนดทิศทางของผู้เรียน เป็นเครื่องชี้ให้ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องจัดการเรียนการสอนอย่างไรประการใด และด้วยวิธีการใด ซึ่งเป็นการกำหนดคุณลักษณะ หรือพฤติกรรมที่พึงปรารถนาจะให้เกิดกับผู้เรียนและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 38-40) ได้กำหนดขอบข่ายภาระงานในการบริหารงานทั่วไปไว้ ดังนี้

1. การดำเนินงานธุรการ ประกอบด้วย

1.1 การวิเคราะห์สภาพงานธุรการของสถานศึกษาและระเบียบกฎหมาย แนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง

- 1.2 การวางแผนออกแบบงานธุรการ ลดขั้นตอนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ
- 1.3 จัดบุคลากรรับผิดชอบงานธุรการและพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานธุรการตามที่ระบบกำหนดไว้
- 1.4 ติดตามประเมินผล และปรับปรุงงานธุรการของสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ
2. งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย การดำเนินงานด้านธุรการในการจัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. การจัดทำสำมะโนผู้เรียน ประกอบด้วย การประสานงานกับชุมชนและท้องถิ่นในการสำรวจข้อมูลจำนวนนักเรียนที่จะเข้ารับบริการทางการศึกษาในเขตบริการของสถานศึกษา
4. การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
 - 4.1 สำรวจระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
 - 4.2 จัดระบบฐานข้อมูลของสถานศึกษาเพื่อใช้ในการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลของเขตพื้นที่การศึกษา
 - 4.3 นำเสนอและเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหาร การบริการและการประชาสัมพันธ์ของสถานศึกษาแก่สาธารณชน
 - 4.4 จัดระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศเชื่อมโยงกับ สถานศึกษาอื่นในเขตพื้นที่การศึกษาและส่วนกลาง
5. งานเทคโนโลยีสารสนเทศติดตามผลการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลสารสนเทศของสถานศึกษาแล้วนำผลที่ได้รับไปดำเนินการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาให้เหมาะสม
6. การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กรศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาองค์กรของสถานศึกษา
7. การจัดระบบควบคุมภายใน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดระบบการควบคุมภายในสถานศึกษา และปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ
8. งานบริการสาธารณะ ประกอบด้วย
 - 8.1 มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสารของสถานศึกษาเพื่อให้บริการสาธารณะ
 - 8.2 สถานศึกษาประเมินความพึงพอใจงานบริหารสาธารณะจากผู้มาขอรับบริการ
9. งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ประกอบด้วย
 - 9.1 ระดมจัดหาเทคโนโลยีเพื่อให้บริการงานการศึกษาในด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษา
 - 9.2 ติดตามประเมินการใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการใช้อย่างคุ้มค่า และเหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้

10. การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคคล และบริหารทั่วไป ประกอบด้วย การจัดระบบส่งเสริม สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคลและการบริการงานทั่วไป

11. การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา

12. การบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม

13. การรับนักเรียน

14. การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

15. การส่งเสริมกิจการนักเรียน

16. การประชาสัมพันธ์

17. งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

สรุปได้ว่า การบริหารงานทั่วไปเป็นการดำเนินงานกิจกรรมที่สนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษา ที่เกี่ยวกับงานด้านวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานด้านบุคคล เพื่อให้การดำเนินการ ด้านการบริหารนั้นสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพสูงสุดดังที่พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้ให้มีการกระจายอำนาจใน ด้านการบริหารทั้ง ๔ ด้านคือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และ การบริหารงานทั่วไป เพื่อให้สถานศึกษาได้บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและพัฒนาผู้เรียนจนเกิดคุณภาพ สูงสุด

4. บทสรุป

การมองและเข้าใจเชิงปรัชญาในความหมายที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ของ ความหมายของคำว่าปัญญาออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนขยาย ขอบเขตไปอย่างกว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีปัญญามาใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลายดังนี้

1. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวนปัญญาแต่ละด้านต่างกัน การจัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรม การเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่ส่งเสริมเขาวนปัญญาหลายๆ ด้าน มิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเขาวนปัญญาด้านใดด้าน หนึ่งเท่านั้นเช่นในอดีต เรามักจะมีการเน้นการพัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์หรือด้านการใช้เหตุผลเชิง ตรรกะ อันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเขาวนปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มีเขาวนปัญญาด้านอื่นสูงจะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนาในด้านที่ ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็นพิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้าน จะช่วย

ให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านพร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพหรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

2. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเขาวนปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน จึงจำเป็นที่จะต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัว อย่างเช่น เด็กที่มีเขาวนปัญญาด้านดนตรีสูงจะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็วต่างจากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เด็กที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูงควรต้องแตกต่างไปจากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

3. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวนปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่งเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกันและความแตกต่างที่หลากหลาย (Diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังนั้น กระบวนการคิดที่ว่าคนนี้โง่หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จะจึงควรจะไป การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตน ภาควมใจในเอกลักษณ์ของตนเองและเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่น รวมทั้งเห็นคุณค่าและเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้อย่างมีความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง เห็นคุณค่าในตนเอง ในขณะเดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่นและอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

4. การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบเพื่อวัดความสามารถทางเขาวนปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญคือไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้น ๆ และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเขาวนปัญญาด้านนั้น ๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหา อีกวิธีหนึ่งคือการให้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเขาวนปัญญาหลาย ๆ ด้าน และสังเกตว่าผู้เรียนเลือกใช้เขาวนปัญญาด้านใดหรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเขาวนปัญญาด้านใดมากเพียงไร (ทศนา เขมมณี, 2554 : 89)

5. เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *การพัฒนาแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- _____. *การบริหารสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

- จินตนา ยูนิพันธ์. (2527). *การเรียนรู้การอสณทางพยาบาลศาสตร์*. ภาควิชาพยาบาลศึกษา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ถนอมพร เลาหจรัสแสง. (2560). *จิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสื่อ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตนา แคมมณี. (2554). *ศาสตร์การสอน*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลัดดา ศิริพันธ์. (2558). *การศึกษสภาพการจัดการเตรียมการสอนกลุ่มสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยี ช่วงชั้นที่ 4 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยสุราษฎร์ธานี.
- เอกศักดิ์ บุตรลับ. (2537). *ครูกับการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). เพชรบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะวิชาครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี.

การใช้สมุนไพรกับพระสาวกในพระพุทธศาสนา Herbs and Utilizing for Monks in Buddhism

อิสริย์ วัฒนเสวตน์¹

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี¹

Isaree Watthanasavest¹

Master of Arts students Department of Social Development ¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College¹

บทคัดย่อ

“อโรคยา ปรมา ลาภา ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ” นับแต่โบราณกาลมานั้นมนุษย์ได้ดำรงชีวิตและดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อม ทำให้รู้จักพืชพรรณไม้ต่าง ๆ มากมายหลากหลายชนิดที่สามารถใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิง ที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือในการดำรงชีพและยังนำมาใช้เป็นยาเพื่อบำบัดรักษาโรคได้ด้วย โดยมีพืชบางชนิดที่ถูกค้นพบว่ามีฤทธิ์หรือสรรพคุณสามารถนำมาใช้เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ เรียกว่า สมุนไพร เพื่อให้เกิดความเข้าใจ จึงขอยกบางประเด็นถึงลักษณะต่าง ๆ ของสมุนไพรและประโยชน์ในการรักษาโรคต่าง ๆ รวมถึงแนวทางการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคให้กับศิษยานุศิษย์หรือภิกษุอาพาธในพระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลมาให้ทราบพอสังเขปตามลำดับต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542)

คำสำคัญ: การใช้สมุนไพร, สาวก, พุทธศาสนา.

Abstract

“Arôkayā Paramā Lāpā, Hale is a good for fortune” Since from the antiaque time all human who were serviced and lifestyles with environment so that, they known for all plants in forest. Then some of them could be used for food fuel resident and garments. There were more belongings using for their lifestyles and can be treatment from disease. There were some plants have been prowess or properties can use for treatment from illness were called herbs.

So that, for understanding example for this article about herbs and utilizing for Monks in Buddhism from the antiacne time for acknowledgement as follow,

Keywords: Herbs Utilizing, Monks, Buddhism.

1. วิถีชีวิตมนุษย์อันเนื่องด้วยป่า

วิถีชีวิตมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปในธรรมชาติ นำมาเป็นอาหารบ้าง นำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัยบ้าง นำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มบ้าง และใช้ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต รวมถึงการนำไปใช้ทำเป็นอาวุธในการป้องกันตัวจากศัตรูและภัยอันตรายได้ด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า มีพืชพรรณไม้บางชนิดที่สามารถนำมาใช้เพื่อเป็นยาในการรักษาโรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ เรียกว่า พืชสมุนไพร หมายถึง พันธุ์พืชตามธรรมชาติที่มีมากมายหลากหลายชนิด ที่สามารถนำส่วนต่าง ๆ อาทิเช่น ต้น เหง้า ราก ใบ ดอก และหัว เป็นต้น มาปรุงหรือประกอบเป็นยา ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อการรักษา บำบัด บรรเทาอาการของโรคต่าง ๆ ป้องกันการเกิดโรคและยังสามารถนำมาฟื้นฟูบำรุงสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงได้ ทั้งนี้เมื่อผ่านกระบวนการปรุง แปรรูป หรือนำไปผสมกับสารประกอบสำคัญอื่น ๆ เพื่อให้เกิดสรรพคุณที่ดียิ่งขึ้นและเพื่อความสะดวกในการนำไปใช้ในการรักษาแล้ว จึงเรียกว่า ยาสมุนไพร หมายถึง ผลผลิตธรรมชาติที่ได้จากพืชชาติ ที่นำมาใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัด บรรเทาและรักษาอาการของโรคต่าง ๆ ป้องกันโรคและฟื้นฟูบำรุงสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงได้ พืชสมุนไพรและการใช้เพื่อนำมารักษาหรือป้องกันโรคนั้น ๆ ยิ่งยุคนี้มีกระแส ไวรัสโควิด-19 มาเบียดเบียนวิถีประชา ก็มีสมุนไพรหลายตัวได้รับการกล่าวขานว่ามีสรรพคุณป้องกันและต้านพอเป็นที่ยับยั้งความกังวลและก่อกำเนิดในบ้านเรา เช่น ขิง ข่า ฟักทะลายโจรบ้าง ซึ่งก็มีอยู่คู่กับวิถีประชาตลอดมา รวมถึงสาวกผู้ประพฤติปฏิบัติชอบที่เรียกว่า “สุปฏิปันโน” ความเป็นมาดังต่อไปนี้

2 แนวคิดทฤษฎีการใช้สมุนไพรตามหลักพระธรรมวินัย

ความหมายของคำว่า ยา (เภสัช) คำว่า “ยา” คำนี้ตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มาตราที่ 4 ได้ให้นิยามเฉพาะของความหมายไว้ว่า

1. เป็นวัตถุที่รองรับไว้ในตำรายาที่รัฐมนตรีประกาศ
2. เป็นวัตถุที่มุ่งหมายสำหรับการวินิจฉัย บำบัด บรรเทา รักษา ป้องกันโรค หรือความเจ็บป่วยของมนุษย์หรือสัตว์

3. เป็นวัตถุที่เป็นเภสัชเคมีภัณฑ์ หรือเภสัชเคมีภัณฑ์สำเร็จรูป หรือ เป็นวัตถุที่มุ่งหมายสำหรับให้เกิดผลแก่สุขภาพ โครงสร้าง หรือการกระทำหน้าที่ใด ๆ ใน ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ (ฝ่ายวิชาการ, กฎหมายสาธารณสุข, 2544 : 5-6)

ทิพยา ปาณะโตชะ (2519 : 11) ให้ความหมายของคำว่า “ยา” ไว้ว่า ยานั้น หมายถึง วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในการบำบัด บรรเทา รักษา ป้องกันโรค หรือความ เจ็บป่วยของมนุษย์ หรือให้เกิดผลแก่สุขภาพ หรือทำหน้าที่ในร่างกายมนุษย์

อนึ่งยาตามความหมายของพระพุทธศาสนา คำว่า “ยา” พระพุทธศาสนา เรียกว่า “เภสัช” เป็น 1 ใน 4 ตามหลักปัจจัย 4 คำว่า “เภสัช” ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิได้หมายถึงเฉพาะยารักษาโรคเท่านั้น แต่ยังหมายถึง อาหารและหลักธรรมอีกด้วย ดังมีหลักคำสอนที่พอจะนำมาพิจารณาในที่นี้ ดังนี้

3. เภสัชตามหลักพระวินัย

เภสัชตามหลักพระวินัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 สัตตาหาลิก หมายถึง เภสัชที่ภิกษุรับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดระยะเวลาเพียง ๗ วัน เท่านั้น เภสัชที่เป็นสัตตาหาลิก คือ เภสัชทั้ง 5 มีเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย

3.2 ยาวชีวิก หมายถึง เภสัชที่ภิกษุรับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต แต่ต้องมีเหตุจำเป็น คือ อาหารจึงจะนำมาใช้ได้ ถ้าไม่อาหารและนำมาใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ เภสัชที่เป็นยาวชีวิก คือ เภสัชที่ได้มาจาก รากไม้ เปลือกไม้ และใบไม้ เป็นต้น

เภสัช ตามหลักพระวินัย ที่หมายถึง ยารักษาโรคและอาหาร พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า “เราพึงอนุญาตอะไรหนอ เป็นเภสัชแก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นเภสัช อยู่ในตัวและเขาสมมุติว่าเป็นเภสัชทั้งจะพึงสำเร็จประโยชน์ในอาหารกิจ (อา-หา-ระ-กิจ) แก่สัตว์โลกและจะไม่พึงปรากฏว่าเป็นอาหารหยาบ... เราพึงอนุญาตเภสัช 5 (เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย) นี้แก่ภิกษุ ทั้งหลายให้รับประทานในกาลแล้ว บริโภคในกาล”

คำว่า “ยาคุ” หมายถึง ยารักษาโรคและอาหารด้วย ดังปรากฏในเภสัชขขันธกะว่า ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จถึงพระนครราชคฤห์ ทรงประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ในคราวนั้นพระองค์ทรงพระประชวรด้วยโรคลมเกิดในพระอุทร พระอานนตดำริว่า “เมื่อก่อนนี้ พระผู้มีพระภาคทรงพระประชวรด้วยโรคลมเกิดในพระอุทรทรงพระสำราญได้ด้วยยาคุที่ปรุงด้วยของ 3 อย่าง คือ เมล็ดงา ข้าวสารและถั่วเขียว (วินย.ม. (ไทย) 5/49/56)

หลักการและตัวยาสมุนไพร

หลักการใช้สมุนไพร ตามที่ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องของการใช้สมุนไพรที่ทรงมีพุทธานุญาตแล้วพบว่ามีแนวทางในการใช้ แนวทางการใช้สมุนไพรตามพุทธานุญาต หลักการใช้สมุนไพรในสมัยพุทธกาลนั้น ถึงแม้ว่า จะมีหมอชีวกโกมารภักจ ซึ่งแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญก็ตาม เมื่อมีภิกษุอาพาธจำเป็นที่จะต้องใช้สมุนไพรเพื่อ

บำบัดรักษาโรค ก็จะต้องขออนุญาตก่อนเป็นกรณี ๆ ไป เนื่องจากพระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้มีการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนท่านอื่นไม่พุ่มเฟือย โดยยึดหลักของสมณนิสสัย 4 ต้องการให้ชุมชนพบกับความสุขทั้งโลกียสุขและโลกุตระสุข ตามสมณวิสัยและที่สำคัญจะต้องไม่ขัดต่อหลักของพระธรรมวินัย

สรุปได้ว่า การแพทย์แผนไทยเป็นการแพทย์ที่ปรับวิธีการรักษาพยาบาลไปตามปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและตามสถานะที่เป็นจริงในขณะนั้น ๆ ของผู้ป่วย จำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับส่วนย่อยแต่ละส่วนของชีวิตมนุษย์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามการใช้ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนตลอดเวลา การแพทย์แผนไทยซึ่งอาศัยวัฒนธรรมและความรู้ทางพระพุทธศาสนา จึงไม่จำเป็นต้องพิสูจน์คุณค่าของตนเองโดยอ้างอิงความเป็นวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกและสามารถยืนยันคุณค่าและความหมายของตนเองในการเอื้อประโยชน์ให้ผู้ป่วยทุกชนชาติได้ในบริบทของโลกหลังนวยุคเช่นในปัจจุบัน (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557 : 210-231)

4. แนวคิดเกี่ยวกับยาและสมุนไพรที่เนื่องด้วยพระพุทธานุญาต

ตั้งแต่ในครั้งพุทธกาลเป็นต้นมาหลักที่เกี่ยวกับการใช้ยา ที่ปรากฏอย่างชัดเจนคือ มีนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญอย่างหมอชีวกโกมารภัจจ์ มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้เป็นยาในการถวายเป็นการรักษาภิกษุผู้อาพาธในหมู่พระสงฆ์สาวก และก็ต้องเป็นไปตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วตามสังฆกรรมปฏิรูป 3 อย่าง กล่าวคือ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ของเหล่าสาวกผู้มีข้อวัตรปฏิบัติที่งามด้วย “อาทิกุลยาณ มชฌมกุลยาณ ปรีโยสานกุลยาณ” คือ มีความงามทั้งในเบื้องต้น งามทั้งในท่ามกลาง และงามทั้งในที่สุด” (พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 32)

ดังนั้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธหรือเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ และมีความจำเป็นต้องใช้พืชสมุนไพร พระสงฆ์สาวกก็กราบทูลต่อพระพุทธเจ้า เพื่อทูลขอพระบรมพุทธานุญาต พระพุทธเจ้าก็ทรงพิจารณาแล้ว และทรงมีพระพุทธานุญาตเป็นกรณี ๆ ไปเพื่อความเอื้อเฟื้อต่อพระวินัย เพื่อความเหมาะสมแก่สมณสาธูปและสมณวิสัย เพื่อความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งแก่ผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว กล่าวโดยสรุปก็คือเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม คือ พระพุทธศาสนา นั่นเอง สมุนไพรตามแนวทางแห่งพุทธศาสนามีดังนี้

พระพุทธานุญาตมูลเภสัช มูลเภสัช คือ พืชสมุนไพรที่ใช้รักษาเป็นยา พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตแก่ พระสาวก ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตรากไม้ที่เป็นเภสัช คือ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุติพิต ข่า แฝก แห้วหมู ภิกษุรับประเคนมูลเภสัชเหล่านั้นแล้วเก็บไว้ใช้ได้ตลอดชีวิต ต่อมีเหตุ (อาพาธ) จึงบริโภคได้ เมื่อเหตุไม่มี (ไม่อาพาธ) ภิกษุบริโภค ต้องอาบัติทุกกฏฯ” (วิมพา (ไทย) 5/263/46.)

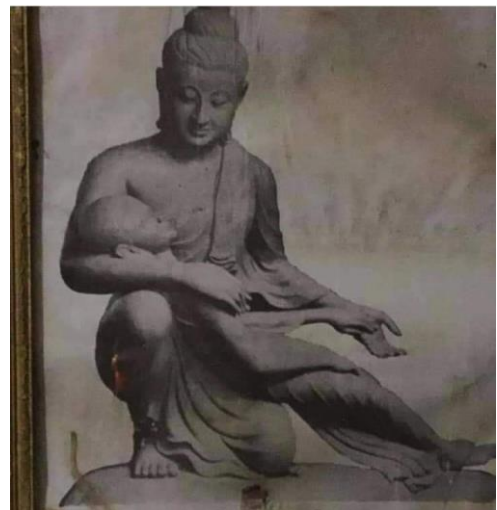
พระพุทธานุญาตกสาวเภสัช กสาวเภสัช คือ พืชสมุนไพรที่ใช้น้ำฝาดเป็นยา พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตแก่พระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตน้ำฝาดที่ใช้เป็นเภสัช คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดพญามือเหล็ก น้ำฝาดกระถินพิมาน ภิกษุรับประเคนเภสัชพืชสมุนไพรที่ใช้น้ำฝาดเป็นยา ต่อมีเหตุ (อาพาธ) จึงบริโภคน้ำได้ เมื่อเหตุไม่มี (ไม่อาพาธ) ภิกษุบริโภคน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏา”

พระพุทธานุญาตปณณเภสัช ปณณเภสัช คือ พืชสมุนไพรที่ใช้ใบเป็นยา พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตแก่พระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตใบไม้ที่เป็นเภสัช คือ ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบกระดอม ใบขี้กา ใบกะเพรา ใบแมงลัก ใบไผ่ยา เมื่อภิกษุรับประเคนปณณเภสัชเหล่านั้นแล้วเก็บไว้ใช้ได้ตลอดชีวิต ต่อมี เหตุ (อาพาธ) จึงบริโภคน้ำได้ เมื่อเหตุไม่มี (ไม่อาพาธ) ภิกษุบริโภคน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏา” (วินย.ม. (ไทย) 5/30/40.)

พระพุทธานุญาตผลเภสัช (ผะ-ละ-เพ-สัถ) ผลเภสัช คือ พืชสมุนไพรที่ใช้ผลเป็นยา พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตแก่พระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตผลไม้เป็นเภสัช คือ ลูกพลิงกาสา ติปสี พริกสมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลแห่งโกศ เมื่อภิกษุรับประเคนผลเภสัชแล้วเก็บไว้ใช้ได้ตลอดชีวิต ต่อมีเหตุ (อาพาธ) จึง บริโภคน้ำได้ เมื่อเหตุไม่มี (ไม่อาพาธ) ภิกษุบริโภคน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏา”

พระพุทธานุญาตขตุเภสัช ขตุเภสัช คือ พืชสมุนไพรที่ใช้ยางเป็นยา พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตแก่พระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตยางไม้ที่เป็นเภสัช คือ ยางอันไหลออกจากต้นหิงคุ ยางที่เคี้ยว จากก้านและใบแห่ง ต้นหิงคุ ยางที่เคี้ยวจากใบแห่ง ต้นหิงคุ ยางอันไหลออกจากยอด ไม้ตะกะ ยางอันไหลออกจากใบแห่ง ต้นตะกะ ยางที่เคี้ยวจากใบ หรือไหลออกจากก้านแห่งต้นตะกะ ต้นกำยาน เมื่อ ภิกษุรับประเคนขตุเภสัชเหล่านั้นแล้ว เก็บไว้ใช้ได้ตลอดชีวิต ต่อมีเหตุ (อาพาธ) จึงบริโภคน้ำได้ เมื่อเหตุ ไม่มี (ไม่อาพาธ) ภิกษุบริโภคน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏา” (วินย.ม. (ไทย) 5/4/54)

พระพุทธเจ้ากล่าวกับพระอานนท์ ช่วงที่เกิดโรคห่า ในขณะที่พระองค์ไปปฐมพยาบาลพระที่ป่วย พระอานนท์ถามพระองค์ว่าไม่กลัวติดเชื้อหรือ พระองค์กล่าวว่า "อานนท์ ถ้าไม่ใช้กรรมที่เราทำมา เราก็จะไม่ได้รับกรรมนั้น แต่ ถ้าเราทำมา หนีอย่างไรก็หนีไม่พ้น"



ภาพจากสารานุกรม วิกิพีเดีย

พระพุทธานุญาตเกี่ยวกับยาตา ในสมัยพุทธกาล มีภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคนัยน์ตา ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าทรงถือเอาเหตุ ที่ภิกษุรูปนั้นอาพาธด้วยโรคนัยน์ตา จึงทรงมีพระพุทธานุญาตแก่พระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตยาตา คือ ยาตาที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง...ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพิก ใบเฉียง แห้วหมู...”

พระพุทธานุญาตเภสัช 5 เรื่องเภสัชทั้ง 5 นี้ พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตไว้ดังนี้ “เภสัชอันควร ล้มของภิกษุ ผู้อาพาธ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทานเภสัชทั้งห้าแล้ว พึงเก็บไว้ฉันได้ 7 วันเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุเก็บไว้ให้เกินกำหนดนั้นไป (ล่วงเกิน 7 วัน) พึงปรับอาบัติตามธรรม” (วินย.ม. (ไทย) 5/4/55)

พระพุทธานุญาตถั่วเขียว ในสมัยพุทธกาล ได้มีการนำเอาถั่วเขียวมาใช้เป็นพืชสมุนไพรด้วย พระองค์ตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถั่วเขียว แม้ที่ต้มแล้ว ถ้ายังงอกได้ เรานุญาตให้ฉัน ถั่วเขียว ได้ตามสบาย”

พระพุทธานุญาตผลไม้ที่ใช้เพาะพันธุ์ไม่ได้ หากภิกษุต้องการผลไม้บางชนิดมาใช้ประโยชน์ในการ ประกอบยา หรือเป็นอาหาร แม้จะไม่มีผู้เก็บถวาย ภิกษุสามารถเก็บฉันเองได้ พระองค์ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ฉันผลไม้ที่ใช้เพาะพันธุ์ไม่ได้ หรือที่ปล่อนเมล็ดออกแล้ว” (วินย.ม. (ไทย) 5/4/64)

จากพืชสมุนไพรที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ตามที่กล่าวมานั้น มีอยู่หลายประเภท แต่ละประเภทก็มี พืชสมุนไพรที่ปรากฏหลายชนิด บางชนิดใช้ใบเป็นยา เรียกว่า “ปณฺณเภสัช” บางชนิดใช้ ราก หรือเหง้าเป็นยา เรียกว่า “มูลเภสัช” บางชนิดใช้ยางของพืชนั้น ๆ เป็นยา เรียกว่า “ชตฺเภสัช” บางชนิดใช้น้ำผัดจากพืชนั้น ๆ เป็นยา เรียกว่า “กสาวเภสัช” เภสัชที่กล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรง อนุญาตพืชสมุนไพรชนิดใดอย่างนั้น พระองค์ทรงคำนึงถึงความเหมาะสมแก่สมณวิสัย ไม่ได้เกิดจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมไปถึงสรรพ สัตว์ทั้งหลาย และที่สำคัญต้องไม่ขัดต่อพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้วด้วย

พืชสมุนไพรที่มีพระพุทธานุญาตรับรองตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น บางชนิดกล่าวไว้แต่เพียงว่า ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาได้เท่านั้น มิได้ระบุว่าใช้เป็นยาอะไร รักษาโรคอะไรได้บ้าง ที่กล่าวไว้ชัดเจน เห็นจะเป็นพระพุทธานุญาตเกี่ยวกับยาตาเท่านั้น ที่บอกให้รู้ว่าใช้เป็นยาตา และการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ก็จะมุ่งศึกษา เฉพาะพืชสมุนไพรที่มีพระพุทธานุญาตรับรองเป็นหลักเพียงเท่านั้น

สรุปได้ว่า การที่มีข้ออนุญาตเป็นพิเศษในบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับการใช้เภสัชหรือสมุนไพร อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบำบัดรักษาโรคให้หาย จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ควรศึกษาและปฏิบัติให้ถูกต้อง ถูกบท ถูกแบบ ถูกวิธี เพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตและมีสุขภาพที่ดีต่อไป

5. แนวคิดทฤษฎีการรักษาของหมอชีวกโกมารภัจจ์

ชีวกโกมารภัจจ์ [ชี-วะ-กะ-โก-มา-ระ-พั๊ด] ผู้ได้รับขนานนามว่าเป็นบรมครูแห่งการแพทย์แผนโบราณ เป็นบุคคลที่ได้รับการยืนยันว่ามีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์สมัยพุทธกาล เรื่องราวของท่านมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก (วิ. มหา. 5/128-152/144-164) และคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่าท่านเป็นชาวมคธ อาศัยในพระนครราชคฤห์ ท่านเป็นแพทย์ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพร การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค การตั้งสมมติฐานของโรค มีกรรมวิธีการรักษาโรคต่าง ๆ และเป็นผู้เขียนคัมภีร์ตำรับยารักษาโรคแผนโบราณหลายตำรับที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ท่านยังเป็นแพทย์ผู้ถวายการรักษาประจำองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย ท่านดำรงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา และเป็นพุทธสาวกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งปวงในทางเป็นที่รักของปวงชน



ภาพจากสารานุกรม วิกีพีเดีย

หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้บำเพ็ญแต่คุณงามความดี ช่วยเหลือผู้เจ็บไข้โดยไม่เลือกฐานะ จนได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็น เอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งปวงในทาง "เป็นที่รักของปวงชน" ผู้ชื่อว่าเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้มีความรู้และการแพทย์แผนโบราณและการแพทย์แผนไทยเป็นอย่างดี มีชื่อเสียงในการรักษาโรคด้วยสมุนไพร อุตถประวัติและเรื่องราวของท่าน (บางส่วน) ได้มีบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ท่านได้ถูกระบุว่าเป็นผู้แต่งคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคต่าง ๆ เช่น คัมภีร์ธาตุบรรจบ เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงโรคเกี่ยวกับอุจจาระ และมหาภูตรูป สาเหตุของโรค ลักษณะของอุจจาระ และตำรับยาที่ใช้รักษาโรค คัมภีร์ธาตุวิภังค์ เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงโรคที่เกิดจากความผิดปกติของธาตุ 4 ที่เป็นไปตามฤดูต่าง ๆ รวมทั้งตำรับยาในการแก้ไข คัมภีร์ประณมจินดา เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงกำเนิดของโลกและมนุษย์ การตั้งครรรค์และการคลอดบุตร โรคที่เกิดกับแม่และทารก รวมทั้งตำรับยาที่ใช้รักษาโรค และคัมภีร์โรคนิทาน เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดโรคซึ่งได้แก่ความผิดปกติของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อิทธิพลของฤดูกาล รวมทั้งตำรับยาที่ใช้รักษาโรค นอกจากนี้ ตำรับยาและวิธีการรักษาของท่านก็ยังได้ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์อายุรเวท อันเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงวิชาแพทย์แผนโบราณของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอีกด้วย

ในชีวิตการทำงานของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ท่านมีความสามารถในการรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคหลายราย เช่น การรักษาภรรยาเศรษฐีในกรุงสาเกตที่เป็นโรคปวดศีรษะอยู่ 7 ปี ด้วยการผสมเนยใสกับตัวยาสมุนไพรแล้วให้น้ำดื่มเพียงครั้งเดียวก็หาย การรักษาพระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนีผู้ป่วยเป็นโรคผอมเหลือง

ด้วยเนยใส และการรักษาอาการท้องผูกของพระพุทธเจ้าด้วยการอบก้านบัวด้วยตัวยาต่าง ๆ แล้วให้พระองค์สุดดม นอกจากนี้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนที่เป็นพระวินัย ยังมีข้อความกล่าวถึงบทบาทการผ่าตัดผู้ป่วยของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เช่น กรณีการรักษาเศรษฐีของชาวกรุงราชคฤห์ผู้ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะหมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ทำการรักษาโดยให้มัดเศรษฐีไว้บนเตียงแล้วกลกหนังศีรษะเปิดรอยประสานกะโหลกเพื่อนำสัตว์ที่มีชีวิตออกมา 2 ตัว ให้ชาวบ้านดู พร้อม ทั้งแจ้งว่าสัตว์ทั้ง 2 ตัวนี้กำลังกัดกินสมองของเศรษฐีซึ่งจะมีผลให้เศรษฐีเสียชีวิตได้ในเร็ววัน จากนั้นหมอชีวกโกมารภัจจ์ก็ได้ปิดแนวประสานกะโหลก เย็บหนังศีรษะปิดตามเดิม และทายาสมานแผลให้ ส่วนอีกกรณีหนึ่งท่านได้รักษาบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี ผู้ป่วยเป็นโรคลำไส้บิด ทำให้อาหารไม่ย่อยและขับถ่ายไม่สะดวกโดยการผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ออกทำให้บุตรเศรษฐีหายป่วยเป็นปกติ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557)

6. สรุป

จากการศึกษาพบว่า ท่านหมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้มีความรู้ที่สำคัญแก่วงการแพทย์แผนโบราณและการแพทย์แผนไทย เป็นอย่างยิ่ง ท่านมีแนวคิดทฤษฎีในการรักษา กล่าวคือ ในด้านองค์ความรู้ในเรื่องของสมุนไพร การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค การคิดค้นวิธีการรักษาโรคในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการเสนอแนะการปฏิบัติตนดูแลสุขภาพแล้ว ยังเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการจัดการระบบที่เหมาะสมและถูกต้องในด้านการสุขภาพสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลและยังสามารถดำเนินการมาได้จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ท่านยังทรงไว้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมและเมตตาธรรมที่เปี่ยมล้น ด้วยความมุ่งมั่นและปรารถนาจะทำให้ผู้ป่วยใช้ทุกคนนั้นได้ทุเลา บรรเทา หายจากโรคต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ ทำให้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป สมกับที่ได้รับสมญาแต่งตั้งให้เป็น เอตทัคคะผู้เป็นที่รักของปวงชน ดังที่พระพุทธองค์ได้สรรเสริญแล้ว

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกของนิกายมหายาน ได้กล่าวถึงอดีตชีวิตประวัติและการกำเนิดของหมอชีวกโกมารภัจจ์ พิสดารแตกต่างไปจากที่มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกของนิกายเถรวาท โดยเฉพาะได้กล่าวถึง อดีตชาติในการอธิษฐานเพื่อให้ได้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า และอธิษฐานนั้นก็เป็นจริง การใช้พืชสมุนไพรใกล้ตัว เช่น ขิง ข่า และ ฟ้าทะลายโจร ฯลฯ จึงยังคงเกี่ยวเนื่องกับการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายตามธรรมชาติ ก็ยังพอหามาช่วยบรรเทาและป้องกัน ไวรัสโควิด-19 ได้เช่นกันมิใช่หรือ?

7. เอกสารอ้างอิง

- ทิพย์ ปาณะโตชะ. (2519). *การควบคุมอาหารและยาเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฝ่ายวิชาการ สุนทรไพศาล, (2544). *กฎหมายสาธารณสุข พระราชบัญญัติยา พระราชบัญญัติวิชาชีพเภสัชกรรม*. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสารการพิมพ์.



พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด.
ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). “ความสำคัญทางพุทธปรัชญาและลัทธิหลังนวยุค”. วารสารราชบัณฑิตยสถาน.
ปีที่ 39. ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ

1. สถานที่ติดต่อเกี่ยวกับบทความ

ที่อยู่สำนักงาน วัดถ้ำสิงโตทอง ตำบลปากช่อง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี 70150
โทร 032-206290

2. ประเภทของบทความวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์

2.1 บทความวิชาการ (Article) ได้แก่ บทความที่เสนอเนื้อหาความรู้ วิชาการ มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนิสิต นักศึกษาหรือประชาชนทั่วไป

2.2 บทความวิจัย (Research Article) ได้แก่ รายงานผลงานวิจัยใหม่ที่มีองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ ซึ่งไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน

3. การส่งบทความต้นฉบับ

การส่งบทความต้นฉบับ ต้องแนบไฟล์ (Word) ของบทความต้นฉบับ ผ่านระบบที่

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/about/submissions>

กรอกใบขอเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารภาวนาสารปริทัศน์ ส่งมาที่ส่งมาที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com

หลังจากได้รับการผ่านกระบวนการอ่านบทความ เพียร์รีวิว (Peer Review) แล้ว ดำเนินการชำระค่าลงบทความจำนวน 2,000 บาท (สองพันบาทถ้วน) โดยชำระผ่านบัญชี ธนาคารกรุงเทพ สาขาจอมบึง เลขที่บัญชี 364-0-68246-8 ชื่อบัญชี พระครูภาวนาโชติคุณ (ภาวนาสารปริทัศน์) และส่งหลักฐานการโอนเงินมาที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com

4. รูปแบบการจัดเตรียมต้นฉบับบทความ

4.1 การจัดพิมพ์บทความ

(1) ความยาวของบทความวิชาการไม่เกิน 15 หน้า และบทความวิจัยไม่เกิน 20 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว (นับรวมรูปภาพตารางอ้างอิงและภาคผนวก)

(2) รูปแบบอักษร ให้จัดพิมพ์ด้วยแบบอักษร TH Sarabun psk เท่านั้น

(3) ชื่อเรื่องบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 20 pt. (ตัวหนา) จัดพิมพ์กึ่งกลางของกระดาษ

~ สอง ~

- (4) ชื่อผู้เขียนทุกคนต้องระบุหน่วยงานต้นสังกัด สำหรับที่อยู่ และอีเมลระบุเฉพาะผู้เขียนหลัก ขนาดตัวอักษร 16 pt. เว้นระยะหนึ่งบรรทัดจากชื่อเรื่อง
- (5) ชื่อบทคัดย่อ ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) จัดตรงกลางเว้นระยะบรรทัดหนึ่งบรรทัดจากอีเมล จัดพิมพ์กึ่งกลางของกระดาษ
- (6) บทคัดย่อ (Abstract) มีความยาวไม่เกินอย่างละ 200 คำ
- (7) เนื้อหาบทคัดย่อ ย่อหน้า 1.25 ซม. ให้พิมพ์ชิดขอบขวาซ้าย (กระจายแบบไทย) และคำสำคัญ จัดพิมพ์ต่อจากชื่อคำสำคัญขนาดตัวอักษรภาษาไทย 16 pt. ไม่เว้นระยะไม่บรรทัด
- (8) ในกรณีบทความภาษาไทยให้จัดพิมพ์ชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียน หน่วยงานที่สังกัด ที่อยู่ อีเมล บทคัดย่อ และคำสำคัญเป็นภาษาที่ใช้ในการเขียนบทความและต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษ มีแค่ภาษาเดียวคือภาษาอังกฤษ
- (9) ชื่อหัวข้อเรื่องใหญ่ ขนาดอักษร 18 pt. (ตัวหนา) จัดชิดซ้ายไม่ใส่เลขลำดับที่ เว้นระยะบรรทัด 1 บรรทัด จากเนื้อหาก่อนหน้านี้
- (10) ชื่อหัวเรื่องรอง ขนาดตัวอักษร 16 pt. ย่อหน้า 1.25 ซม. ไม่เว้นระยะบรรทัด
- (11) เนื้อหาบทความย่อหน้า 1.25 ซม. ให้พิมพ์ชิดซ้ายขวา (กระจายแบบไทย) ขนาดตัวอักษร 16 pt. เนื้อหาบทความเดียวกับหัวข้อใหญ่ไม่เว้นระยะบรรทัด
- (12) ชื่อและเลขกำกับตาราง ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) ให้ระบุไว้บนตารางจัดให้ตรงกึ่งกลางของตาราง เช่น ตารางที่ 1 ทฤษฎีพฤติกรรมมนุษย์ เว้นระยะบรรทัด 1 บรรทัด จากเนื้อหาก่อนตาราง และได้ตารางให้บอกแหล่งที่มา จัดชิดซ้าย ไม่เว้นระยะบรรทัด
- (13) การจัดพิมพ์ตารางตามรูปแบบ APA ไม่มีเส้นแนวดิ่ง เส้นแนวนอน มีแค่หัวตาราง 2 เส้น คือ เหนือรายละเอียดตาราง 1 เส้น ใต้รายละเอียดตาราง 1 เส้น และเส้นปิดท้ายตาราง 1 เส้น ถ้าเป็นตารางต่อเนื่องหน้าถัดไปให้ใส่คำว่า (ต่อ) ที่หัวตาราง)
- (14) ชื่อและเลขกำกับภาพ แผนภูมิ ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) ให้ระบุไว้ใต้ภาพหรือแผนภูมิ จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ เช่น ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย ใต้ภาพ แผนภาพให้ระบุแหล่งที่มาจัดไว้กึ่งกลางไม่เว้นระยะบรรทัด
- (15) ระยะขอบกระดาษ บน 2.54 ซม. ล่าง 2.54 ซม. ซ้าย 2.54 ซม. และขวา 2.54 ซม.
- (16) หมายเลขหน้าให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวาตั้งแต่ต้นจนจบบทความ
- (17) ชื่อรายการบรรณานุกรม ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย
- (18) เนื้อหาบรรณานุกรม ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตามรูปแบบ APA)
- (19) การตัดสินของกองบรรณาธิการถือเป็นที่สุด

5. ส่วนประกอบของการเขียนบทความ

- (1) ชื่อบทความภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย แต่บทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษอย่างเดียว
- (2) ชื่อผู้เขียนทุกคนต้องระบุหน่วยงานต้นสังกัด สำหรับที่อยู่ทางไปรษณีย์และอีเมล ระบุเฉพาะผู้เขียนที่สามารถติดต่อได้ 1 คน (ชื่อผู้เขียนภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษ)
- (3) บทคัดย่อ (Abstract) ในบทความวิชาการและบทความวิจัยมีความยาวไม่เกิน 200 คำ และคำสำคัญ (Keyword) 3-5 คำ (บทคัดย่อและคำสำคัญภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษ)
- (4) เนื้อเรื่อง
 - ก. บทความวิชาการ ประกอบด้วย บทนำ เนื้อหา สรุป และวิเคราะห์
 - ข. บทความวิจัย ประกอบด้วย บทนำ วัตถุประสงค์การวิจัย วิธีการวิจัย กรอบแนวคิด ผลการวิจัย สรุปผลการวิจัย องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (ถ้ามี) และข้อเสนอแนะ
- (5) การอ้างอิง
- (6) ถ้ามีรูปแผนภูมิ ตารางประกอบ หรืออื่น ๆ ต้องมีหมายเลขกำกับในบทความ อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลให้ถูกต้อง ชัดเจน และไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น หากมีรูปภาพควรใช้รูปภาพสีหรือขาวดำที่มีความชัดเจน

6. รูปแบบการเอกสารอ้างอิง (References)

- (1) การอ้างอิงในเนื้อหาเพื่อบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น ให้ใช้วิธีการอ้างอิงแบบนาม-ปี โดยระบุชื่อผู้เขียน ปีพิมพ์ และเลขหน้าของเอกสาร ไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังของข้อความที่ต้องการอ้างอิง เช่น นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ (2555: 4) หรือ (David Sanford, 1972: 17-18) หรือ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2546: 217-218)
- (2) การอ้างอิงบทความ ให้รวบรวมเอกสารที่ใช้อ้างอิงไว้ท้ายบทความเรียงตามลำดับอักษรชื่อผู้เขียน ให้เรียงรายการเอกสารภาษาไทยไว้ก่อนภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบการเขียน อ้างอิงตามระบบ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก.วารสาร

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ชื่อวารสาร. ปีที่ (ฉบับที่), หน้าแรกถึงหน้าสุดท้าย

Author(s). (Year of publication). Title of Article. Title of periodical or Journal Volume (issue), first-last page.

ตัวอย่าง

สุพจน์ วังสินธุ์. (2543). การบริหารโรงเรียนตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา. *วารสารวิชาการ*, 43(2), 9-15.

Koulouglioti. C. Cole., R. & Kitzman. H. (2009). The role of children's routines of daily living, supervision, and maternal fatigue in preschool children's injury risk. *Research in Nursing & Health*, (32), 517-529.

ข.หนังสือ

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ. (2555). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

David Sanford. (1972). *Who Put the Con in Consumer?*. Now York: Liangcai and Liu.

ค.รายงานการประชุมหรือสัมมนาวิชาการ

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ชื่อเอกสารรวบรวมเรื่องรายงานการประชุม. วัน เดือน ปี. สถานที่จัด. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

สภาวิชาชีพบัญชี ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2557). *เอกสารประกอบการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2557*, วันที่ 17 พฤษภาคม 2557 ณ ศูนย์อบรมสัมมนาศาสตราจารย์เกียรติคุณเกษรี ณรงค์เดช ชั้น 6 อาคารสภาวิชาชีพบัญชี

ง.วิทยานิพนธ์

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. ชื่อปริญญา, สถาบันการศึกษา.

ตัวอย่าง

พระชัยสุภคดี นริสโร (ไตรรัตน์). (2558). *การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ง.สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ

ชื่อผู้เขียน. (ปีที่เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต). ชื่อเรื่อง. สืบค้นเมื่อ...., จาก ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

Arty Siriluck. (2564). พระเครื่อง วัดมุนคล. สืบค้นเมื่อ วันที่ 14 เมษายน 2564,
จาก <https://positioningmag.com/>.

จ. การสัมภาษณ์

รูปแบบ

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์/เป็นผู้ให้สัมภาษณ์/ชื่อผู้สัมภาษณ์/เป็นผู้สัมภาษณ์/ที่มา (สถานที่สัมภาษณ์)/เมื่อ..
(วัน เดือน ปีที่ทำการสัมภาษณ์)

ตัวอย่าง

ผศ.ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ดร.ดลนพร วราโพธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564.

7. ส่วนภาพประกอบ (Figure) และส่วนตาราง (Table)

ภาพประกอบและตารางควรมีเท่าที่จำเป็น โดยพิมพ์หน้าละ 1 ภาพ หรือ 1 ตาราง สำหรับ คำ
บรรยายภาพและตารางให้พิมพ์เหนือภาพหรือตาราง ส่วนคำอธิบายเพิ่มเติมให้ใส่ใต้ภาพหรือตาราง

8. การตรวจสอบบทความและพิสูจน์อักษร

ผู้พิมพ์ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบของบทความ
ที่วารสารกำหนด ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องแน่นอน พร้อมทั้งพิสูจน์อักษรก่อนที่จะส่งบทความนี้ให้กับ
กองบรรณาธิการ การเตรียมบทความให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสารจะทำให้การพิจารณา ตีพิมพ์มีความ
รวดเร็วมากยิ่งขึ้น และทางกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่พิจารณาบทความจนกว่าจะได้แก้ไขให้ถูกต้อง
ตามข้อกำหนดของวารสาร

9. การพิจารณาและคัดเลือกบทความ

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer
Review) จำนวน 2 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกอง
บรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของ
ผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – Blind Peer Review)

10. ลิขสิทธิ์

เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ผู้นิพนธ์ทุกท่านต้องลงลายมือชื่อในแบบฟอร์มใบมอบลิขสิทธิ์บทความให้แก่วารสารฯ พร้อมกับบทความต้นฉบับที่ได้แก้ไขครั้งสุดท้าย นอกจากนี้ ผู้นิพนธ์ทุกท่านต้องยืนยันว่าบทความต้นฉบับที่ส่งมาตีพิมพ์นั้น ได้ส่งมาตีพิมพ์เฉพาะในวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากมีการใช้ภาพหรือตารางหรือเนื้อหาอื่นๆ ของผู้นิพนธ์อื่นที่ปรากฏในสิ่งตีพิมพ์อื่นมาแล้ว ผู้นิพนธ์ต้องขออนุญาตเจ้าของลิขสิทธิ์ก่อน พร้อมทั้งแสดงหนังสือที่ได้รับการยินยอมต่อบรรณาธิการ ก่อนที่บทความจะได้รับ การตีพิมพ์ หากไม่เป็นไปตามข้อกำหนดเบื้องต้น ทางวารสารจะถอดบทความของท่านออกโดยไม่มีข้อยกเว้น ใดๆ ทั้งสิ้น

11. การเผยแพร่บทความวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์

เมื่อบทความได้ผ่านการประเมินแล้วจะนำบทความไปเผยแพร่ ที่

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR>

สอบถามข้อมูลได้ที่

E-mail : wjr.wishing@gmail.com

ผศ.ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารภาวนาสารปริทัศน์

Line Id : niwes2000 โทร 086-901-9253

ดร.ดลนพร วราโพธิ์ ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารภาวนาสารปริทัศน์

Line Id : tu.minny โทร 082-539-6297



Wishing Journal Review

แบบฟอร์มส่งบทความเพื่อพิจารณาลงในวารสาร

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เรียน บรรณาธิการวารสาร

ข้าพเจ้า (ชื่อ/ฉายา/นามสกุล/นาย/นาง/นางสาว).....

☐ นิสิตระดับ.....สาขาวิชา.....คณะ.....
มหาวิทยาลัย.....

☐ อาจารย์ประจำสาขาวิชา/กลุ่มวิชา/ภาควิชา.....คณะ.....
มหาวิทยาลัย.....

ขอส่ง ☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ
☐ บทวิจารณ์หนังสือ (Book review) ☐ บทความปริทัศน์ (Review article)

ชื่อเรื่อง(ภาษาไทย).....

ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ).....

ชื่อผู้เขียนหลัก (ภาษาไทย).....

ชื่อผู้เขียนหลัก (ภาษาอังกฤษ).....

ชื่อผู้เขียนร่วม (ภาษาไทย).....

ชื่อผู้เขียนร่วม (ภาษาอังกฤษ).....

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก.....หมู่ที่.....ซอย.....ถนน.....

แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์..... E-mail.....

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความนี้ ☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว
☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุในบทความจริง
☐ ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความวิชาการ/บทความวิจัยนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้ประพันธ์เอง ไม่ได้คัดลอกหรือสำเนาผลงานของบุคคลอื่นมาใช้ในการเขียนบทความนี้ ในกรณีที่ทางวารสารตรวจพบการคัดลอกหรือสำเนาผลงานของบุคคลอื่น ข้าพเจ้ายินยอมให้ทางวารสารยกเลิกเผยแพร่และถอดถอนบทความของข้าพเจ้าโดยไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ

บทความนี้ไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และจะไม่นำไปเพื่อพิจารณาลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นอีก นับจากวันที่ข้าพเจ้าได้ส่งบทความฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสาร

ลงนาม.....

(.....)

หมายเหตุ : ชำระค่าลงบทความจำนวน 2,000 บาท โดยชำระผ่านธนาคารกรุงเทพ สาขาจอมบึง

เลขที่บัญชี 364-0-68246-8 ชื่อบัญชี พระครูภาวนาโชติคุณ (ภาวนาสารปริทัศน์)

ส่งไฟล์บทความลงระบบที่ <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/about/submissions>

และส่งแบบฟอร์มขอลงบทความฉบับนี้ พร้อมหลักฐานการโอนเงินไปที่ ไปที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com.